

MODERNE FILOSOFIE

Discussieavond 13 november 1956

Ons onderwerp - moderne filosofie - is een onderwerp dat vooral door het woord modern wel zeer scherp omschreven wordt. Er zijn mensen op deze wereld, dat weet ik wel, die tussen de moderne en de oude filosofen weinig verschil zien. Zij zeggen: "Al deze mensen filosoferen over het leven, want het leven is - direct of indirect - de kern van elke filosofische beschouwing." Toch zou ik graag van mijn zijde uit eerst een verschil vaststellen. De oude filosofen dachten in de eerste plaats soms aan het leven als een eeuwigheidsbegrip, dat zij materialistisch wel verklaarden, in materialistische termen wilden zien, dat zij in direct verband brachten met hun eigen stoffelijke belevens, maar waarbij de geestelijke achtergrond toch wel de voorname was.

De filosofie, die modern heet in deze dagen, is eigenlijk het omgekeerde. Zij houdt zich zeer vaak in de eerste plaats bezig met de geest, maar zij komt vandaar altijd weer tot het stoffelijke. Een verschil van richting dus, dat ongetwijfeld eenieder die de beschouwingen van de modernen en de ouden naast elkaar legt, zal moeten opvallen. De vorm die deze moderne filosofie heeft aangenomen, zien wij het duidelijkst in de verschillende existentialistische beschouwingen.

Existentialisme, bestaansleer: Wij zien het bestaan als een continuïteit, waarbij de stoffelijke uitdrukking door zijn tijdelijk aspect tenslotte van weinig belang is. Een aards filosoof kan dit niet begrijpen en niet bevestigen. Wij zien een uiterst pessimisme staan naast een poging om op grond van geestelijke waarden het stoffelijk leven met al zijn verschijnselen te rationaliseren. De pessimist zegt: "Leven is geboren worden voor de dood. In dat leven moet je beleven, wat je kunt. Niet het vrolijke pluk de dag maar eerder een somber stop vol je hele leven met al wat er maar gebeuren kan. Zoek alles, kwaad en goed door elkaar, want zo dadelijk zul je sterven. Dan blust het licht en blijft er niets meer over."

De optimistische filosoof zegt: "Er is een goddelijke kracht die ons allen leidt. Deze goddelijke kracht zal doelmatig inrichten elke wereld, die zij scheidt. Het is onze taak om datgene wat deze goddelijke kracht ons opdraagt, te verwerkelijken in onze eigen wereld. Vandaar dat wij ons leven moeten vullen met al wat wij als goddelijk erkennen."

Het verschil tussen deze beide is zeer groot. Vandaar ook dat ik deze extremistische richtingen stel als begrenzing van het terrein dat ik met u ga bespreken. U moet niet van mij verwachten, dat ik u nu allerhande boeken en filosofen ga citeren. Ik zal trachten voor u de grondtendens van de gemiddelde moderne filosofie te ontplooien.

Het leven op zichzelf is een reeks van verschijnselen waarbinnen de mens zich machteloos gevoelt. Hij is niet in staat om tot een volledige beheersing van zichzelf - laat staan van het leven en de omstandigheden daarvan te komen. Dit betekent dat de mens zich gevangen voelt in het web van het leven. De gevangenschap kan aangenaam zijn, maar het feit alleen dat je niet vrij bent, dat je gebonden wordt, is de oorzaak dat je het leven graag zou verwerpen, althans zou willen bescippen en onbelangrijk maken.

Deze theorie wordt dan gesteund door de termen der causaliteitsleer. Men zegt: "Alles is causaal, oorzaak. Elk gevolg wordt door zijn oorzaak bepaald. Er was een oorzaak die ons geboren deed worden en door dit geboren worden alleen is ons verdere leven bepaald. Het heeft geen zin te spreken over een vrije wil. Het heeft geen zin te spreken over een mogelijkheid om te leven zoals je dat zelf nuttig vindt. Er blijft ons alleen over het aanvaarden van al wat ons wordt gebracht en te trachten zoveel mogelijk vreugde te vinden in het bestaan en een innerlijke vrede te bewaren."

Sommigen gaan zelfs nog verder. Niet lang geleden is er een beschouwing uitgekomen waarvan wij het ontstaan met grote belangstelling hebben gevolgd. Ook hier meen ik een pessimis-

tische ondertoon te ontdekken: "Wanneer ik leef is de wereld buiten mij door mij niet te beïnvloeden. De beïnvloedingen die ik meen te kunnen sturen in deze wereld zijn immers uiteindelijk slechts mijn reactie op die wereld. Zo ben ik in de wereld buiten mij gebonden. Gebonden zijnd, zou mij misschien nog een innerlijke vrijheid overblijven. Maar wanneer wij de menselijke ziel ontleden, wanneer wij doordringen in de geheimen van het menselijk denken en de rede, dan blijkt ook daar voortdurend een zware band met ketenen aanwezig te zijn die ons ook in het ik alle vrijheid neemt."

De schrijver - na een uitbarsting van lyrisch pessimisme — vervolgt dan: "Immers, ons redelijk denken wordt gevormd door de ervaringen die wij opdoen in de wereld. Deze ervaringen nu liggen reeds vast en zijn gebonden. Zo wij al menen vrij te denken, zijn wij in werkelijkheid het slachtoffer van de waan, dat de beelden, die de wereld in ons wekt, door onszelf nog geregeerd kunnen worden. Indien wij dieper gaan, vinden wij het onderbewustzijn, een geheimzinnig gebied, eveneens volgepropt met ervaringen die de wereld ons heeft doen ondergaan. Al zijn we de ervaring vergeten, in ons is een kracht die voortdurend deze prikkels weer wekt en zo onze daden maakt tot onredelijke, niet meer aanvaardbare handelingen. En wanneer dit alles voorbij is, dan zoekt men nog dieper en meent men een ziel te ontdekken, een geheimzinnig wezen. Maar dit wezen staat niet in een direct verband met de rede, noch kan het redelijk benaderd worden. Wat blijft ons dan over dan de gevangenschap in de denkbeelden, die de wereld ons heeft opgelegd, de gevangenschap in de wereld zelve, die ons ketent met zijn schijnbare vrijheid?"

U zult wel begrijpen dat ik dit beeld van modern pessimisme zeker niet aanhaal om hiermee mijn instemming te betuigen, integendeel. Er zijn gelukkig andere denkers, die tot een geheel andere beslissing komen. De beschouwing die ik nu citeer, is al weer een jaar of zeven oud, maar toch nog actueel en belangrijk genoeg om hier aangehaald te worden: "Wanneer een mens meent dat hij gebonden is door het lot, dan vergeet hij één ding: elke mens is vrij om te handelen, mits hij de moed heeft zich die vrijheid te kopen door de gevolgen ervan te aanvaarden. Wanneer men zegt, dat deze wereld een dwang is, dan is dit slechts ten dele waar., want niemand dwingt u uw wereld te accepteren. Wanneer u zegt dat uw gedachtebeelden gebonden zijn, is ook dit niet waar. Want indien u zelf de vrijheid zoekt ten koste van alle dingen, zo zult u die vrijheid ook in uw denken verwerven.

Het lijkt of het antwoord op de vorige pessimistische filosoof reeds jaren van tevoren geschreven is, zoals u merkt. Ja, men gaat nog verder: "Wanneer wij ons houden aan het betoog dat deze wereld werkelijk is, reëel, zo moeten wij - aan de hand van de moderne wetenschappelijke ontdekkingen, onder andere door onze hoogvereerde leraar Einstein gedaan - aannemen dat er een extensie bestaat van het universum in een richting die wij nog niet kennen. In deze richting zullen wij dus niet bewust vrij handelen. Maar niettemin zou juist deze nieuwe dimensie, deze nieuwe afmeting van stof en alle andere waarden, voor ons de vrijheid kunnen betekenen. Indien wij ons vrij kunnen maken van ons denken in de gebondenheid van onze eigen wereld, zullen wij de moed vinden om in onze handelingen datgene uit te drukken, wat noodzakelijk is: de vrije handelingswijze."

De moderne denker zal zich in deze eeuw der techniek moeten baseren op de nieuwste ontdekkingen der wetenschap. Dat wil ook zeggen dat de filosoof zich niet kan verliezen in abstracties zonder meer. Immers elk waar filosoof bouwt op de feiten der werkelijkheid een gedachte omtrent de uitbreiding daarvan, die nog niet erkend wordt.

De moderne denker zal zich dus veel meer aan feiten vastklampen dan een ander. Onverschillig of hij denkt over de menselijke geest en de menselijke ziel, of zich te buiten gaat aan beschouwingen over het Al, of zoekt naar een goddelijke waarde in dat Al, steeds weer is zijn basis wetenschap een wetenschap die concreter is dan zij in vroegere tijden veelal was. Dit wil ook zeggen dat de gedachtegang van de filosoof noodzakelijkerwijze juist moet zijn volgens het huidig wereldbestel.

Het is noodzakelijk dit te constateren, omdat men maar al te graag vergelijkingen maakt met oude wijsheden en dan bijvoorbeeld Aristoteles eert, Pythagoreeërs naar voren brengt, kortom al deze oude mystici, die ofwel foutieve stellingen verdedigden, dan wel zich eerder op een ethisch-esoterisch vlak bewogen dan op een terrein dat aan de werkelijkheid verwant was. Ik geloof dat we dan een grote fout maken. Wij mogen de denker om zijn denken als groot erkennen, maar dat wil nog niet zeggen dat wij zijn gedachtegang verder kunnen aanvaarden en formuleren.

Integendeel, een nieuwe tijd vraagt om een nieuwe formulering van de oude problemen van de mensheid. Om u een bloemlezing te geven uit de mogelijkheden op dit gebied enkele aanhalingen. In de eerste plaats iets over God. "Wanneer men het woord God spreekt, wordt het mij onaangenaam te moede, want God is een naam die een begrip dekt dat niemand kent. Laten wij dan reëel zijn en zeggen het onbekende. Ik begrijp niet waarom wij God een persoonlijkheid moeten toekennen, alsof hij een mens was, want al wat in menselijke vorm zou leven en bestaan, heeft zeer zeker niet de volmaaktheid die men aan een God toeschrijft. Wij hebben de keuze: een onvolmaakte God die menselijk is en die wij kunnen benaderen, of het grote onbekende, het geheim waarin wij onszelf verliezen zonder het op te lossen."

Moderne filosofie. "Waarom het onbekende? Juist omdat de mens, steeds meer begrijpend van de geheimen der natuur, steeds verder doordringend in het wezen van de materie en aarzelend op de grens van het rijk van de geest, niet meer kan komen tot een personificatie van een of andere God, ja, misschien de deïficatie van een of andere persoonlijkheid. Dat is onmogelijk geworden. Er blijft voor hem geen keus. Of misschien één slechts: ofwel zichzelf bedriegen, ofwel zijn eigen onvermogen erkennen. Toch moet hij een uitweg vinden. Het probleem God is voor hem stoffelijk belangrijk, want het moet in verband worden gebracht met zijn wereld. Wij kunnen zonder een begrip omtrent het onbekende of het goddelijke niet leven, want er is voor ons een kracht nodig die doel geeft aan al ons leven en streven. Een leven zonder doel is niet levenswaard. De lusten zelf worden ijdel. Het genoegende wordt het leven ontnomen, wanneer er geen drijfveer achter zit groter dan wijzelf; wanneer ons geen doel wordt gesteld, verder dan wat wij op het ogenblik kunnen overzien."

Filosofie van de zuiverste school zou ik zeggen. Inderdaad, en waar ook. In elke filosofische richting, of wij gaan tot de meest pessimistische existentialisten, of tot de religieuze existentialistische richtingen, ofwel tot degenen die, uitgaande van de wetenschap, hun stellingen omtrent het Al opbouwen, steeds vinden we als achtergrond hetzelfde: een mens heeft een doel nodig. Vreemd, bij de oude filosofen was het doel niet zo belangrijk. Het kwam wel ter sprake, maar het was eerder een begeleidingsverschijnsel. Bij de modernen wordt meer en meer het doel waarnaar zij zoeken een noodzaak. Zij komen ertoe om in het heden het leven zelfs te verwerpen, als ze het doelloos zien. Zij komen ertoe stellingen op te bouwen die haast verwerpelijk zijn, tenminste in onze ogen.

Ik zal u een voorbeeld geven van de filosofie die wij niet goed achten, waar zij afbreekt en daarvoor niets in de plaats stelt. "In deze wereld gaat de religie hand in hand met mysticisme. Spiritisten spreken met geesten. Esoterische groepen en bewegingen beweren de geheimen des levens te kunnen ontsluiten. Maar wat doen al deze mensen in werkelijkheid? Zij vluchten voor het feit van de dood, zij willen niet sterven en daarom verkiezen ze de droom boven het leven. Daarom houden zij zich bezig met stellingen die dwaas en onaantastbaar zijn, goochelen zij zichzelf feiten voor die niet bestaan. Hun vlucht is hun godsdienst." Er zit een zekere waarheid in. Er zijn mensen, die vluchten in een godsdienst of in een of andere ethische of spiritistische richting. Maar dat neemt niet weg dat deze richtingen op zichzelf toch meer betekenen.

Dat je het ook van de andere kant kunt beschouwen, toont ons een denker van de laatste jaren. Het is een jong filosoof die nog niets geschreven heeft en zijn eerste bekendheid pas begint te verwerven door lezingen en redevoeringen die hij, geloof ik, sinds twee jaar houdt. Toch wil ik uit een van zijn betogen graag citeren. "Wanneer wij spreken over spiritisme, over mystiek of esoterische scholen, dan drukken wij ons eigen verlangen uit volledig te zijn. De mens voelt zich onvolledig. Wanneer hij tot een godsdienst vlucht, dan zoekt hij buiten zich een middel om de volheid van "zijn" te bereiken. De esotericus tracht dat in zich te bereiken. Wel degelijk hebben al deze dingen zin en doel. Zij brengen de mens dichterbij tot zijn ware wezen en maken het hem mogelijk uiteindelijk zijn ware persoonlijkheid te kennen."

Ik vind deze stelling zeer juist. Zij past in het beeld dat wij onszelf maken van de wereld. En nu is dit misschien ónze filosofie en niet die van een denker op de wereld, maar ik hoop toch voor u evenzeer interessant en aanvaardbaar. Ze is ook modern, omdat zij uiteindelijk leeft in deze tijd in ons, en door ons in anderen. Ieder mens heeft een doel nodig. Dit doel kan nooit gesteld worden in het materiële. De mens echter heeft in het materiële leven zoveel wonderen gezien dat hij in de verleiding komt te denken dat de materie hem de uiteindelijke bevrijding kan geven. Hierdoor verdraait hij de waarden van zijn eigen wereld voortdurend. Hij tracht zijn

stoffelijke voorstellingen, zijn stoffelijke belangen, stoffelijke mogelijkheden om te bouwen tot iets wat beantwoordt aan zijn verlangen naar volmaaktheid. In feite is dit echter niet mogelijk. Slechts door de werelden die in de mens bestaan - en dat zijn er vele - plus de wereld waarin de mens meent te leven tot eenheid te maken, kan die mens voor zichzelf werkelijk komen tot een vervulling van zijn bestaan. Wanneer de wereld spreekt over leed, over rampen en nood, dan zijn wij geneigd te antwoorden: "Zij zijn dit slechts, indien u ze zelf zo ervaart, want niet de omstandigheden vormen onvrede of ongeluk, het is uw denken dat al deze dingen beheerst. en uw denken achten wij vrij, in tegenstelling met menige filosoof die beweert dat de gedachte door de omgeving wordt gevormd."

Wij poneren het tegenovergestelde, de gedachte vormt de omgeving. Niet misschien de ware omgeving, maar het beeld dat u daarvan in u opneemt, de wijze waarop u die omgeving verwerkt. Dus, uw wereld. Dat wij hierin niet kunnen zonder God of een opperste macht is een feit, want wij moeten het onbekende verklaren. In de wereld, in het Al, zijn zoveel dingen die wij niet kunnen verklaren of begrijpen - en wij willen toch zo graag geloven in een rationeel bestel - dat wij juist daarvoor het goddelijke of het grote onbekende nodig hebben. Wij kunnen daaraan allerlei namen geven, van natuur tot met name God, of Jezus zelfs, of hoe dan ook. Deze figuren zijn projecties van de mens. Het is niet een werkelijk wezen dat een mens beleeft, het is zijn eigen verlangen naar een verklaring voor de dingen, dat daar lichaam en gestalte krijgt in het antwoord dat niet meer redelijk is, maar dat als van God komend of van hogere, niet te benaderen, krachten aanvaardbaar wordt.

Het doel van het leven: het onderwerp van menige overpeinzing, van menige gedachtegang. Voor ons is het doel van het leven makkelijk en eenvoudig uitgedrukt. Wij zeggen: "Het doel van het leven is jezelf te vinden, want zelf ben je eeuwig, je werkelijk wezen. Al wat je beleeft, al wat je wereld uitmaakt - onverschillig waar - is slechts het middel om wat in je leeft te kennen, want slechts wat in je leeft, zul je in de wereld buiten je ontdekken."

Degene die op de wereld bestaat en gedragen wordt, ofwel door een nauw omschreven religieus geloof, dan wel door een atheïstisch zoeken, heeft het moeilijker. Daar moet men het doel van het leven trachten te verklaren door de natuur, de krachten die in de natuur werken. Het verwondert ons dan ook helemaal niet in de moderne tijd stellingen te horen verkondigen als: "De drang tot zelfbehoud, eenieder ingeschapen, doet de mens geloven aan het eeuwig leven. Het is zijn drang tot zelfbehoud die hem een maatschappij doet opbouwen op fictieve waarden. Zijn angst voor ondergang, zijn zoeken naar een voortzetting van eigen wezen, onder andere in nageslacht, continueert de wereld die in zichzelf doel is voor zichzelf. Wij zijn de begeleidende verschijnselen, het decor, waarin de wereld zich hult ten opzichte van de andere."

Dergelijke filosofen gaan verder, zij zeggen bijvoorbeeld: "De wetenschap met haar kennis omtrent atomen en sterren dwaalt, want deze dingen kunnen niet reëel zijn. Wanneer werkelijk de wereld uit atomen is opgebouwd, wanneer werkelijk de afstanden in het Al onmetelijk zijn en de sterren hun vreemde banen trekken, kunnen wij niet meer aanvaarden dat ons doel - leven - inderdaad gerealiseerd kan worden en kan blijven worden op deze kleine wereld." Een terugval eigenlijk. Een terugval naar de oude denker, die de aarde wil bezien als het centrum van het Al, desnoods omgeven door 47 kristallijnen sferen, maar... het middelpunt.

Anderen zijn duidelijker en beter. Ze zeggen: "Ons egocentrisch denken," iets waarmee ze het dus met ons volledig eens zijn "maakt het noodzakelijk dat wij onszelf, onze wereld, ons bezit, ons land, enz. steeds het middelpunt achten van alle beleven en alle gebeuren. Slechts door vanuit onszelf te denken, zijn wij in staat in de wereld iets tot stand te brengen."

Ik geloof dat dit waar is. Ik geloof dat dit de verklaring is voor vele onregelmatigheden in de wereld, voor vele ongenoeglijke toestanden. De mens kan en wil slechts vanuit zichzelf zien. Hij kan het standpunt van een ander niet innemen, hoezeer hij dit ook probeert. Hij kan tijdelijk met die ander het bewustzijn delen, dat is het grootste wat hij bereikt, maar in feite is dit een extensie van het ego naar een ander, die met een groot gedeelte, of met al zijn eigenschappen, tijdelijk daarbinnen wordt opgenomen. Handelen en denken blijft dan uitgaan van dit gemeenschappelijk ik, waarvan de waarden anders zijn dan die van elk der ikheden waaruit het tijdelijk is samengesteld, op zichzelf.

Dit denken vanuit het ik betekent voor ons verder een noodzaak om ook het werelddenken te reguleren, want wanneer een ieder egoïstisch en egocentrisch denkend is, is de enige mogelijkheid - en nu citeer ik hier weer een aards filosoof "om steeds grotere ikheden te bouwen op

deze wereld, waarin de individuen met hun kleine ik kunnen vluchten, waar zij - zich deel daarvan wetend, zich geborgen voelend in deze grote eenheid - hun aansprakelijkheden tegenover bestaan, leven en mensheid van zich kunnen afschudden en daarvoor in de plaats een voldoening krijgen die geen redelijke verklaring eist, noch iets anders dan een emotioneel meeleven in het superbewustzijn, de supermentaliteit van een groep of een volk.

Dat ik het persoonlijk daarmee niet eens ben, dat ik de noodzaak hiervan niet inzie, betekent nog niet dat ik deze stelling als een feitelijke verklaring onjuist moet achten. Ik voor mij echter zou hier toch willen amenderen en zeggen: "Zolang echter het ik blijft vluchten in een pseudo-ego, gevormd door vele ikheden, zal geen van deze kleine ikheden tot een ware ontwikkeling komen, want elk pseudo-ego dat wordt geschapen door een groep, vertegenwoordigt de gemiddelde plus de slechtste eigenschappen. De beste eigenschappen blijven buiten beschouwing. Een werkelijke vooruitgang - hetzij op geestelijk of op stoffelijk terrein - wordt daardoor onmogelijk gemaakt".

In alle denken schuilt altijd één grote fout, namelijk: alle denken aanvaardt de beperktheid van alle buiten het ik staande dingen, maar is niet in staat zich de eigen beperkingen volledig te realiseren. Dit is de grootste fout van de moderne denker. Zich gesteund wetend door wetenschapsmensen en onderzoekingen, zich vastklampend aan statistieken en de bergtoppen der grafiek beklimmend, voelt de filosoof zichzelf zeker en in staat een overzicht te gewinnen over de wereld.

Deze eigenschappen van de moderne denker doen hem soms zeer pedant schijnen. Hij doceert met een zekere zwaarmoedigheid over 's levens problemen, alsof hij alle raadselen ontsluit heeft. Hij doet dit op elk terrein. Er zijn zeker ook denkers, als bijvoorbeeld de u allen meen ik bekende Brunton, die hierin hun eigen zoeken omzetten in een doceren aan anderen. Zolang wij het zoeken erkennen in de betogen die de filosoof opbouwt, is dat goed. Maar op het ogenblik dat hij zijn eigen onzekerheid omzet in een bewering die anderen als waar aannemen, wordt het gevaarlijk. Ik zou er meerderen kunnen aanhalen op hetzelfde terrein, bijvoorbeeld mevrouw Bailey. Al deze mensen zijn in hun geaardheid en wezen niet zozeer de esoterici die zij schijnen, of de ingewijden die zij willen zijn, dan wel de zoekers naar waarheid, maar het zijn zoekers die voor zichzelf de overtuiging van meerderwaardigheid moeten stellen, omdat het hun anders onmogelijk wordt de wereld met haar raadselen verder te dragen en te aanvaarden.

In negatieve zin vinden we dat precies hetzelfde. Sartre's sarcastisch pessimisme is uiteindelijk ook niets anders dan een verdediging van het ik en de superioriteit van het ik tegenover de wereld. Dat is begrijpelijk. In een maatschappij als de uwe is elke mens geneigd te lijden aan minderwaardigheidscomplexen. U meent dat u snel bent, een machine is sneller dan U. U meent dat u correct handelen kunt, een machine handelt meer correct dan U. U meent goed te kunnen rekenen: een machine presteert het duizendvoudige én beter. Kortom, het niet-menselijk element, het kind dat u hebt geschapen uit gedachten en metalen, begint zo langzaam maar zeker de mensheid in haar innerlijke bewustwording te bedreigen.

De mens voelt zich onzeker. Hij droomt soms - en dat zou ik ook haast filosofie willen noemen - met een zekere angst in zichzelf van een wereld waarin de machine dicteert, waarin de minister-president een grote rekenmachine is en de acoliet aan het altaar een technisch ingenieur. Het weten dat hijzelf zo weinig presteert in de wereld die schijnbaar zoveel goede prestaties levert, doet hem zichzelf minder achten binnen de mensheid.

Vandaar dat we de pessimisten ook kunnen begrijpen. Dat we aan de andere kant ook de streng docerenden kunnen begrijpen. Zij allen lijden aan één euvel: een minderwaardigheidscomplex, dat door een schijnbare superioriteit wordt gecompenseerd. Zo drukken zij hun eigen raadselen uit als zekerheden voor anderen.

Een voorbeeld: beschouwing over het leven. "Het leven is als een sfinx. Slechts wie antwoord geeft op de vragen die het stelt, kan het werkelijk bezitten en behouden." Dat is waar, maar wanneer dan zoiemand verder gaat en zegt: "Ik heb het antwoord gegeven," dan zeg ik: "Stop, vriend. Hier houdt je filosofie op en hier begint je opschepperij."

Ik kan voelen voor enkele oosterse denkers uit deze dagen. Zo is een Japans geleerde kort geleden aan het filosoferen gegaan voor een aantal studenten van een universiteit in Tokio. Wat hij vertelde was wel zeer eigenaardig. Hij zei tegen zijn studenten: "De ware wetenschap is het

niet-weten. Hoe meer dingen ik leer kennen, hoe minder ik van al deze dingen afweet. Zo vergroot ik mijn kennis en verheug mij in mijn onkunde, want zij, die veel te onderzoeken en veel na te streven hebben, zullen nooit ledig zijn. Wie onderzoekt omwille van het onderzoeken heeft een doel dat heel het leven vult, dat geluk geeft en kracht. Maar zij, die denken dat wetenschap en denken tot een instrumentarium worden waarmee een modern hooggesalarieerd werkman zo dadelijk voor zich en zijn familie weelde gaat verdienen, die zullen falen in het leven. Want menend te begrijpen, zullen zij door hun onbegrip hun eigen leven en dat van anderen bedreigen."

Die lezing was bedoeld om de studenten te wijzen op de ernst van het wetenschappelijk onderzoek, de verantwoordelijkheid van een wetenschappelijke studie. Maar zoals het spreekwoord zegt: steeds weer laat de duivel zijn gespleten hoef zien. De aanmoediging van de leraar is tevens zijn verklaring van eigen onvermogen en hij accepteert het.

Ik geloof dat daar het raadsel ligt van deze tijd. Je moet in staat zijn je eigen onkunde en onvermogen te accepteren. Niet je erbij neerleggen, maar ze nuchter vaststellen en ze gebruiken om een doel te vinden in je leven, om richting te geven aan al je zoeken en streven. Juist dit bewustzijn kan een steun worden wanneer wij niet meer menen dat wij door onze onkunde tegenover anderen falen. In verband hiermee een aardig citaat van een geneesheer in Duitsland: "Wanneer ik een zieke benader en een diagnose stel, bid ik God dat deze juist is, want ik weet dat mijn kunnen alleen vaak niet voldoende is. Maar het feit dat ik streef naar beste kunnen en dat elk geval opnieuw mij geheimen onthult van het menselijk lichaam - en ook niet te vergeten van de menselijke geest - maakt mijn werk tot een voortdurende vreugde. Elk falen van heden zal mij beletten morgen te falen. Elk slagen van nu is het loon van een vroegere teleurstelling. Daarom is het zo schoon om arts te zijn." Filosofie, mijne vrienden, zuivere filosofie.

En ach, die filosofische ader loopt eigenlijk door alle rangen en standen. Wat zou u zeggen van een fabrieksarbeider die zegt: "Ik doe hier steeds hetzelfde en toch is het altijd weer nieuw voor me, want het gaat mij niet om de handelingen die ik doe, maar de wijze waarop. En de wijze waarop kan ik steeds wijzigen en variëren, steeds beter maken en wanneer ik volmaakt ben op deze plaats van de band, dan ga ik naar de volgende." Is dat geen ware filosofie? Hij klaagt niet over eentonigheid. Hij klaagt niet over de voortdurende herhaling. Hij heeft zich een doel gesteld: volmaaktheid op één plaats. En hij - voelend dat hij die misschien bereiken zal - stelt er meteen een tweede doel achteraan: "Heb ik hier volmaaktheid bereikt, dan is er niets meer voor mij te vinden, dan wordt er verveling geboren, dan ga ik verder."

Of wilt u misschien filosofie uit een kindermond? Ook die is modern: "Wat vreemd dat grote mensen altijd vechten zonder dat zij er plezier van hebben. Waarom zouden de grote mensen toch altijd dingen doen die zij zeggen niet leuk te vinden? Je leeft toch maar één keer?"

Een kindermond, acht jaar oud. Ik geloof, dat dit een beeld is dat wij aan menige hedendaagse pessimist kunnen voorhouden. Staatslieden, ondernemers, priesters, waarom zo strijden, wanneer je het niet prettig vindt? Let wel, het kind zegt niet: "Er moet niet gevochten worden," maar het zegt: "Waarom zou je vechten, als je het niet prettig vindt? En als je het prettig vindt, waarom zou je dan doen of het anders is?" Dit is een logica die tussen al die grote denkers, die u ongetwijfeld bestudeerd heeft en bestuderen zult, misschien wat fel afsteekt door zijn eenvoud. De moderne filosoof vermijdt vaak de eenvoud. Hij zoekt zelfs het ingewikkelde, omdat hij niet kan ontkomen aan een veroordeling van zichzelf, wanneer hij te eenvoudig is. Hij vlucht soms in de lyriek.

Wat dat betreft denk ik aan een dichter-filosoof van heden: Frederik van Eeden, die u allen kent. Die met de ontroerende schoonheid van een sprookje zijn eigen verlangen naar eenheid met het leven - ook met de mensheid - uitschreeuwt. Dezelfde mens, die door een misverstaan van eigen innerlijke stem komt tot sociale experimenten die op mislukking moeten uitlopen, omdat het niet anders kan.

Ik hoop dat u begrijpt, wat ik bedoel. De meeste filosofen brengen wel schone gedachten voort, maar ze zijn te eenzijdig. Ze zijn niet eenvoudig genoeg en niet duidelijk genoeg. Ook wij laboreren daaraan. Ook wij zullen soms in onze gedachten te ingewikkeld blijven, omdat wij voor onszelf nog waarheden hebben die wij niet erkennen willen.

Ik spreek op deze avond als invaller, dat weet u, dus niet als filosoof van de eerste rang. Sta me toch toe filosofisch te zijn op mijn manier: simpel.

Waarom zouden wij vragen wat het leven is, wanneer wij het leven hebben? Waarom zouden we vragen wat God is en of hij bestaat, wanneer wij leren in het leven zelf voldoening te vinden voor onze eigen ziel, ons eigen streven, ons eigen bestaan? Wat zouden dan die verdere vragen betekenen? Waarom zou een mens vragen naar leven op verre sterren, wanneer hij de mens nog niet begrijpt? Waarom zou een geest grijpen naar onbekende sferen, wanneer hij nog niet in staat is zijn eigen sfeer voldoende te beschouwen? Waarom ontvluchten wij onszelf? Mijn antwoord daarop is: omdat wij vrezen onszelf te kennen. Het schijnt dat elk wezen, dat een menselijke of misschien een iets hogere trap van bewustwording heeft bereikt, zichzelf beschouwt als een Medusa. Een wezen, dat je moet aanschouwen en dat je doodt. Wie het ik kent, doodt het ik. Het ik, dat zichzelf aanschouwt, vernietigt zichzelf in de zin, waarin wij het kennen. Daarom vluchten wij naar verre werelden, naar problemen die zo ver buiten ons bereik liggen. Daarom filosoferen we, debatteren we, discussieren we. We willen onszelf niet ontmoeten.

Er blijft ons maar één ding over te doen, wanneer we dit erkennen. Onszelf opzoeken, daar kunnen we ons niet toe dwingen. Het is haast onmogelijk een mens te dwingen zichzelf geheel te zien zoals hij werkelijk is. Wij kunnen onszelf zeker die dwang niet opleggen. Laten wij dan genoeg nemen met wat wij zijn en trachten in ons eigen leven, onze eigen omgeving met alle middelen die wij vinden kunnen, vooral onszelf te leren kennen.

Ik zou daaraan voor u willen toevoegen: wanneer u luistert naar onze woorden, probeer dan uw eigen denken, uw eigen wezen daarin te zien, niet een lering van hogere geesten. Wat interesseert het u tenslotte wat wij zijn, het gaat er om wat u zelf bent en het leven heeft in de materie de spiegel geschapen, waarin alle geest zich weerspiegelen kan. Het is eigenlijk het 'ken uzelf', en dat is oude filosofie en geen moderne. De moderne filosofie kan er echter veel aan toevoegen: een begrip omtrent de werkingen in uw wezen. Maar ja, wanneer je een mens spreekt over interne secreties, over complexen en psychosen, dan zoekt hij ook daarin weer een verontschuldiging voor eigen daden, die hij anders bij zichzelf en anderen niet zou willen tolereren. Mij lijkt dat een dwaasheid. We moeten weten dat die dingen bestaan, maar we moeten ze voor onszelf verwerpen als verontschuldiging. Een verklaring, ja, maar een verklaring die ons schuldig maakt tegenover onszelf.

Dit is mijn gedachtegang. Maak het leven eenvoudig. Zet de grote problemen, de onvatbare problemen een beetje uit je hoofd. Bepaal je tot je eigen wereld en al wat erbij hoort. Zoek jezelf in alle dingen. Zoek in jezelf te wekken wat je bent en zoek niet iets te worden wat een ander misschien is en wat je nooit zal kunnen zijn, omdat het beeld dat je je daarvan vormt ook niet zuiver is. Dit is dan ook een stukje recente filosofie.

N.B. In verband met de grote internationale spanningen en de vele slachtoffers die ten gevolge daarvan vallen, zijn de meeste sprekers van de orde elders werkzaam. Hierdoor kon deze discussieavond niet geleid worden door de spreker die dit oorspronkelijk op zich had genomen.

DISCUSSIE

Zo vrienden, nu kunnen wij verder gaan met onze avond en wel in het bijzonder met de discussie. Ik zou u willen vragen: brengt u naar voren wat u hoofdzakelijk in het onderwerp interesseert.

❖ *U hebt een enkel woord gesproken over Einstein. Dit in verband met de meerdere dimensies, die u in uw wereld heeft. Maar Einstein heeft zich bepaald tot de vierde dimensie. Nu is deze voor ons stervelingen - voor zover ik het kan begrijpen - alleen maar te concipiëren als tijd. Men spreekt dan ook van het vierdimensionale ruimte-tijdcontinuüm. Hoe kunt u dat nu verzoenen met het idee dat u die richting in verband brengt met bevrediging in het leven te vinden of een nieuw aspect van het leven?*

Kijkt u eens, het woord zelf zegt het al: het ruimte-tijdcontinuüm. Dat wil zeggen, een continuïteit waarbij ruimte en tijd niet scheidbaar zijn. Met andere woorden: tijd is een functie van ruimte. Ruimte kan worden gecomprimeerd tot tijd. Wanneer u van dat standpunt uitgaat.

❖ *Mag ik een ogenblikje in de rede vallen? U spreekt van functie. Bedoelt u dit in wiskundige zin?*

Inderdaad, een eigenschap die in berekening bijvoorbeeld naar voren kan komen. Ik zou theoretisch met deze stelling een berekening kunnen maken, waarbij ik twee plaatsen en zich daar voordoende gebeurtenissen, die dus ook op twee verschillende tijden geschieden, in relatie met elkaar breng door twee vergelijkingen, waarin alle waarden zijn opgenomen. Dat is dan wiskundig. Dus vandaar dat ik spreek van functie.

Wat is tijd? Tijd is een belevingsmoment. Een belevingsmoment is een feit, een verplaatsing binnen de ruimte. Wanneer wij het belevingsmoment leren appreciëren op de juiste wijze, dan kunnen wij door de tijd leren gaan op de wijze waarop een mens thans zich ruimtelijk kan bewegen. Wanneer iemand door de ruimte gaat, laat hij zich hierbij leiden in de eerste plaats door zijn eigen kracht natuurlijk, zijn vermogen, plus zijn noodzaken; maar in de tweede plaats ook wel degelijk door zijn eigen appreciatie. Iemand die door een lege steeg wandelt, zal dit ongetwijfeld sneller doen dan iemand die door een grote straat gaat met allerhand interessante, rustieke gebouwen. Iemand die door een moeras gaat, zal dit - ofschoon voorzichtig - zo snel mogelijk doen. Iemand die door een rozentuin wandelt, beweegt zich langzaam. Deze vergelijkingen klinken u misschien een beetje dwaas in de oren wanneer ik ze in verband ga brengen met uw eigen leven, maar toch is het feitelijk zo dat een mens moet leren de goede momenten van de tijd zo goed en zo lang mogelijk te beleven en daartegenover zijn beleving van de zogenaamde kwade momenten zoveel mogelijk te bekorten. Hij kan dus in zijn eigen leven ten opzichte van de gebeurtenissen en de ervaring daarvan selectief optreden en aangezien de geest in haar vermogen tot snelheid, ook binnen de tijd onbeperkt is, kunnen wij het onaantoonbare en het onaangename tot een flits terugbrengen, het aanvaardbare daarentegen zo uitdijen dat we het volledig kunnen begrijpen, appreciëren en verwerken. Dit betekent een bevestiging van ons eigen wezen. Het betekent een innerlijke vrede en een uiteindelijk uitbreiden van onze beleving over datgene, wat wij vroeger onaangenaam vonden, maar wat - dank zij de nieuwe aspecten die wij ontdekt hebben in het aanvaardbare - nu mede tot het voor ons nog te aanvaarden gebeuren gaat behoren. Dit is eigenlijk half magie, half techniek, half filosofie. Dat is anderhalve waarde, vandaar dat zij vierdimensionaal is. Zij bevat namelijk meer waarden dan uit te drukken zijn in drie dimensies.

❖ *Dat laatste is me niet helemaal duidelijk. U spreekt van anderhalf?*

Inderdaad, 100% driedimensionaal zou te vergelijken zijn met 50 tot 75% vierdimensionaal.

❖ *Als u die tijddimensie erbij neemt?*

Nou, de tijddimensie niet, maar de waardering dus, de eigenschappen.

❖ *Het komt er dus op neer dat je over het onaangename snel heen loopt en tracht te vergeten en het andere voortdurend in de herinnering terugroept.*

Pardon, niet tracht te vergeten, maar tracht te decimeren. Dat is heel iets anders. Dat wil zeggen dat ik de betekenis van het onaangename voor mij persoonlijk verklein en het aangename daarentegen in verhouding vergroot.

❖ *Juist. Want ik wou daarop wijzen, dat men dit anders verdringt naar het onderbewuste.*

Nee, geen verdringing. U moet goed begrijpen wat ik zeg. Ik zeg niet: een vergeten of een onbewust zijn ervan. Ik bedoel hiermee alleen het bewustzijn ten opzichte van het tijdsbeleven zó richten dat weliswaar alles beleefd wordt, maar dat de wijze van beleving door onszelf te beheersen is. Dat is heel iets anders.

❖ *U spreekt over beheersen van onaangename indrukken, door het decimeren, enz. Maar is het niet mogelijk dat door uitbreiding van het goede, het kwade moment wordt getransfigureerd? Hier is dan niet alleen een beheersen van het kwaad, maar het wordt als het ware ontdooid door het bewust goede, zodat het nieuwe aspect van de vierde dimensie in de driedimensionale wereld in zekere zin opgeheven wordt. Zo zie ik het.*

Veranderd. Wanneer u goed geluisterd heeft naar wat ik zo-even heb gezegd, dan heeft u kunnen constateren dat ik niet alleen stelde dat wij ons kunnen bewegen - indien we gebruik maken van de eigenschappen van de vierde dimensie - door het leven met een selectief beleven van momenten, maar verder dat wij door de selectie van het goede, het aanvaardbare, uiteindelijk een uitbreiding krijgen van het aanvaardbare en een vermindering van het niet-aanvaardbare. Dat had ik namelijk gesteld.

❖ *Is dit dan het antwoord van de vierde dimensie, dat je dit kunt zien als het goede, wat wij zogenaamde het kwade vinden?*

De vierde dimensie is goed noch kwaad en we kunnen het ook niet zien als goed of kwaad, want goed en kwaad zijn betekenissen die alleen waarde hebben binnen de mens. Vandaar dat ik ook in mijn eerste betoog wees op het bouwen van een kunstmatig ego waarin een groep zijn toevlucht en zijn steun zoekt. Daarbij worden de waarderingen van goed en kwaad op het groter ego overgedragen en krijgen we een gemiddelde aanvaarding van de groep voor deze begrippen. Maar goed en kwaad op zichzelf zijn geen waarden waarmee we kunnen meten. Goed en kwaad zijn de termen die wij gebruiken om het aanvaardbare en het niet-aanvaardbare van elkaar te scheiden, ongeacht het feit of deze aanvaardbaarheid en niet-aanvaardbaarheid rationeel en redelijk is.

❖ *Een kwestie van bewustzijn.*

Inderdaad, zo kunt u het uitdrukken.

❖ *U sprak over een toevlucht zoeken in een groter bewustzijn - ik dacht daarbij aan de toestand die wij in nazi-Duitsland aantreffen, en.....*

Pardon. Een kunstmatig ego, dat is iets anders dan bewustzijn, vrienden.

❖ *Goed. Dus het kunstmatig ego, dat toen door de nazigeest is opgewekt. Bedoelt u dat niet? Dat de meelopers daarin hun heil zochten en trachten al het goede te vinden en zo?*

Nee, dat is niet juist. Kijkt u eens. Wanneer u zich herinnert wat ik in het eerste gedeelte heb betoogd, dan zult u zich realiseren dat wat ik zei in het kort hierop neerkomt. Het bewustzijn van onvolledigheid samen met het weigeren de verantwoording voor erkende gebreken van het ik te aanvaarden, leidt tot het gezamenlijk scheppen van een kunstmatig ego waaruit men de aanvulling verwacht van eigen gebreken. Met andere woorden, u neemt nu nazi-Duitsland. U kunt wat dat betreft evengoed Nederland nemen of Rusland of een ander land. Of Amerika, wanneer u dat liever doet. Elk land, elk volk bouwt zich een kunstmatig ego en wel om zijn eigen behoeften aan superioriteit te kunnen bevestigen door een gemeenschappelijk bewustzijn. Dat brengt dus met zich mee dat hier een verdraaiing van waarden plaatsvindt, maar aangezien die waarden niet meer binnen het ik worden verdraaid - waar je dus jezelf nog voor aansprakelijk zou moeten stellen - maar buiten het ik, in dit kunstmatig ik van een volk of van een ras (niet te verwarren met de werkelijke ras- of volksgeest), dan kan ik na afloop zeggen (u nam Duitsland als voorbeeld): "Ich habe es nicht gewusst."

❖ *Ja, maar oorspronkelijk zei u dat het bewustzijn bestond uit het gemiddelde bewustzijn van dat kunstmatig ego.*

Pardon, omgekeerd. Dat het bewustzijn van het kunstmatig ego gelijk komt aan het gemiddeld bewustzijn van de groep waaruit het bestaat, plus de kwade eigenschappen.

❖ *Waarom de kwade eigenschappen en niet de goede?*

Omdat de goede eigenschappen, mijn waarde vriend, in enkelen aanwezig zijn, de kwade eigenschappen in principe in allen, want de goede eigenschap, de positieve eigenschap is een verwerving. De kwade eigenschap is een natuurlijke eigenschap, waar datgene wat wij over het algemeen kwaad noemen, uiteindelijk een biologisch-stoffelijke eigenschap is, met alle begeerte- en angstdriften daaraan verbonden. Ben ik duidelijk?

❖ *Ik zal het doordenken als ik het van de band lees. Het is moeilijk om daar nu over door te gaan.*

Goed, ik zal proberen het dan toch nog een keer te herhalen, dan dringt het misschien beter door. Ik stel dus dit. De eigenschappen die wij geestelijk - en ook in doorsnee als mens - verwerpelijk noemen of slecht, staan in direct verband met biologische kwaliteiten, wat u noemt stoffelijke kwaliteiten. Deze kunnen door de geest mee beleefd worden en dan krijgen we ook een geestelijk negativisme, maar de oorzaak, de vormgeving daarvan als het ware, ligt direct in de zuiver stoffelijke beleving - ook van het onbewuste wezen. Kunt u dat begrijpen?

❖ *Jawel.*

Dan is het dus begrijpelijk dat eenieder die in een volk leeft en een lichaam heeft, uit de aard der zaak deze eigenschappen, hetzij als potentie, hetzij als gedeeltelijk overwonnen kwaliteit in zich draagt. Dat wil dus zeggen dat dit element allen min of meer aanspreekt en daardoor deel zal uitmaken op bewust of onderbewust vlak van dit kunstmatig ego dat wordt opgebouwd plus het gemiddelde bewustzijn. Want wat boven het gemiddelde bewustzijn uitgaat, is het eigendom van relatief weinigen. Het resultaat is dus dat het betere in verhouding tot het

gemiddelde zo zwak wordt afgedrukt dat het binnen het totaal praktisch geen enkele invloed meer heeft. Vandaar mijn rubricering hiervan.

❖ *Kan het goede dat in enkelingen zich duidelijker manifesteert dan in de massa, dan niet zijn invloed aanwenden, dat die schijncollectiviteit van dat schijnego haar macht verliest?*

Ja, maar dat gebeurt op een heel eigenaardige manier. Voorbeelden daarvan kunnen wij bijvoorbeeld vinden bij Boeddha en bij Jezus. Geesten die zo ver stijgen boven het gemiddelde dat zij zich kunnen losmaken van het kunstmatig groepsego, kunnen in verbinding komen met de werkelijke leidende persoonlijkheden op geestelijk terrein. In ieder geval zullen ze zich onttrekken aan de collectiviteit. Hierdoor worden zij de predikers van een individualisme. Ook Jezus doet dit. Hij predikt de individuele benadering van het goddelijke langs een bepaalde weg, waardoor men zich vrijmaakt van geld, goed, relaties, enz.

❖ *Maar hij predikt ook de vrijmaking van het individu. Boeddha leert ons toch juist ons ego los te laten.*

Boeddha leert ons ook de vrijmaking van het individu. Want wat zijn de paden? Ze houden voortdurend een verwerping in van bezit, genegenheid, emotie, lusten, kortom al datgene wat ons bindt aan onze omgeving. Zowel Boeddha als Jezus en vele anderen hebben het individualisme gepredikt. Maar wat zien wij altijd als resultaat? Dat degenen die door deze lering worden aangetrokken een nieuw collectief bewustzijn scheppen waarin het individualisme weer ondergaat in wat we dan een religieuze persoonlijkheid kunnen noemen, een kunstmatig ego op religieuze basis. Kijkt u naar de verschillende kerken rond u en u zult zien hoe Jezus' leer van vrijheid in feite is vervangen door een andere leer, die een gebondenheid aan een gemiddelde betekent. Dit houdt in dat het enige wat degene die boven het gemiddelde uitsteekt en zich van het gemiddelde vrij kan maken, in werkelijkheid kan doen, is de slechtste collectiviteiten vervangen door betere collectiviteiten of een slecht gemiddelde vervangen of bestrijden door daarnaast een groep met een hoger gemiddelde te vormen. Dat is de praktijk.

❖ *Geschiedt dit in werkelijkheid ook?*

Natuurlijk. Wat doen wij hier met de Orde? We bouwen toch ook weer een soort van collectiviteit op, want ondanks alle vrijheid die wij prediken, zult u zich toch bewust zijn dat wij binnen deze groepen voortdurend een bepaalde gedachtegang brengen en daardoor weer een gemeenschappelijk denken van een groep veroorzaken. Maar waar dit gemeenschappelijk denken meer in de individuele richting gaat dan het meestal aanvaarde, scheppen wij hierdoor een nieuwe persoonlijkheid als het ware kunstmatig, die de slechtste kwaliteiten van de reeds bestaande kunstmatige persoonlijkheden bestrijdt door daaraan krachten te onttrekken. Dat is het feitelijke proces.

❖ *Maar wij in onze wereld zien juist de zwakte van de betere collectiviteiten ten aanzien van de ruwere collectiviteiten. Wij beleven vandaag de dag in onze wereld juist een groot conflict, omdat de betere collectiviteit geen macht kan uitoefenen op de slechtere.*

Nee, macht uitoefenen is ook het meest verwerpelijke wat er bestaat.

❖ *Maar ik bedoel dat men het kwade onmogelijk kan neutraliseren.*

Dat kan men wel degelijk, ja. Maar een andere kwestie is dat op het ogenblik de machtigste kunstmatige groeperingen, dus kunstmatige bewustzijnsvormen, nog niet de consequenties van hun eigen streven willen aanvaarden en dat komt omdat de slechte eigenschappen er nog steeds sterker in zijn dan zelfs de gemiddelde.

❖ *Overwinnen ze dat niet? Overzien ze hun eigen streven? Met andere woorden, zijn ze er zich van bewust?*

Ja. Wanneer we spreken over de kunstmatige entiteit wel, want u ben zich ongetwijfeld allemaal bewust van de holheid van de protesten tegen Ruslands optreden in Hongarije?

❖ *Holheid?*

Holheid, inderdaad.

❖ *Van de protesten tegen dat optreden?*

Ja.

❖ *Dat ben ik niet met u eens.*

Dat bent u misschien niet met me eens. Maar vertelt u me dan eens wat de praktische waarde daarvan is voor Hongarije.

❖ *Als alle mensen hun gedachten daarover hebben, dan komt er toch een bepaalde bundeling van gedachtekracht die ook wel iets zou kunnen*

Ja, gedachtekracht vol van haat, mijn vriend. Haat kweekt haat. Met andere woorden, de gedachten die worden uitgezonden zijn eerder een versterking van de haat die daar woedt dan een verzwakking.

❖ *Hoe ziet u dan de oplossing van dit probleem?*

De oplossing van dit probleem, mijn waarde vriend, is dat degenen die met hun gemiddeld bewustzijn de theorie van gewelddadig verzet in dergelijke gebieden bevorderen, bereid zijn om hun eigen wezen, leven en bezit te riskeren, om dit - wat zij dan toch als ideaal aanvaardden - ook inderdaad te vervullen. Ik ben het niet eens met het geweld op zichzelf, maar gezien de gemiddelde instelling van de Nederlanders zou ik Nederland meer bewonderd hebben wanneer het zijn wapens gedropt had boven Hongarije, dan ik het nu bewonder om zijn protest-manifestaties, die uiteindelijk een soort van zelfverheffing en zelfbevrediging inhielden.

❖ *Maar mogen wij dan de wapens opnemen?*

Zolang men meent de wapens te moeten opnemen als collectiviteit tegen een bepaald gevaar - en dit is iets waarin iedereen in de collectiviteit min of meer van overtuigd is, kleinere groepen als de onze misschien uitgesloten - ligt in het bewustzijn van de collectiviteit de noodzaak de wapens op te nemen. Wanneer een kleinere groep als de onze, en nog verschillende andere, daarentegen tot de conclusie komt dat onder geen omstandigheid de wapen mogen worden opgenomen, omdat er andere wapens zijn die machtiger zijn, dan krijgt inderdaad een weigeren aan gewapend geweld of verzet deel te nemen zin. Niet voor die tijd.

❖ *Maar welke zijn dan die wapens waarop u nu doelde? En kunnen wij die als Nederlanders niet in praktijk brengen?*

Klaarblijkelijk niet.

❖ *Waarom niet?*

Dat heeft u uit mijn vorige verklaring reeds kunnen horen. Omdat deze wapens een overwinnen van de haat betekenen. Daar waar liefdegedachten worden uitgezonden, kan haat worden geneutraliseerd - want liefde en haat zijn twee uitingen van dezelfde kracht - zodat de negatieve uiting kan worden opgevangen door een positieve uiting van dezelfde kracht, waarbij het resultaat tot nul terugvalt. Maar zolang als men de haat gebruikt als wapen tegen de haat - wat velen die gedachten zenden inderdaad proberen te doen, die dus hun eigen afschuw tot bron maken van hun streven in plaats van hun begrip en hun deernis voor beide partijen - zal een versterking van de haat plaatsvinden. Wat ik van u vraag is dus op het ogenblik voor de doorsnee van de mensheid nog onbereikbaar, dat wil ik er onmiddellijk bijvoegen. Dit is nog niet praktisch te realiseren voor grotere gemeenschappen. Eén van de grote leraren die getracht heeft dit in de praktijk te brengen was mahatma Gandhi. Deze grote leraar predikte inderdaad het lijdelijk verzet, waarbij het recht boven al het andere werd gesteld, maar gelijktijdig de maatregelen van de tegenstander liefdevol zouden worden aanvaard. Ook zijn volgelingen waren niet in staat hun meester hierin te volgen. Zo heeft hij moeten falen, niet omdat zijn stellingen onjuist waren, maar omdat zijn volgelingen niet in staat waren hun haat te onderdrukken. Daar heeft u het beste voorbeeld. Maar het moet er van komen dat de mensen zoveel begrip krijgen dat ze niet zeggen: "Ach, arm Israël" of "Arm Egypte" maar dat ze zeggen: "Arme mensen" en hetzelfde geldt voor Hongarije en Rusland. Niet zeggen: "O, arm Hongarije en wreed Rusland." Zeggen: "Arm Hongarije en arm Rusland." Wanneer er medeleven in een mens komt, dan kan men daar geestelijk iets doen, niet voor die tijd. Dat is overigens niet alleen filosofie, dat is ook magische praktijk.

❖ *Wij weten tenslotte toch ook niet wat Rusland achter zich heeft. Zij zullen toch ook hun idealen hebben, zoals wij de onze hebben.*

Inderdaad. Zoals men hier meent idealen te hebben die pas aan de top verbleken, zo is het in Rusland precies hetzelfde en daarom: arm. Wanneer u voorbeelden wilt hebben: er zijn Russische troepen terug geëxporteerd naar Rusland ter bestraffing, omdat ze - toen ze bemerkten, dat geen Amerikaanse imperialisten, Engelsen, kortom kapitalistische troepen, maar Hongaren vochten in Hongarije - weigerden verder de wapens op te nemen. Daar hebt u het beste bewijs dat Rusland evenzeer goed kan zijn. Dan gaat het niet om de uiterlijke handelingen, dan gaat het om de innerlijke betekenis van het conflict en dan moeten we zeggen: "Arme mensen," omdat beide groepen evenzeer misleid zijn. De Hongaren misleid door hulp, die wel beloofd

werd, maar niet gegeven, misleid ook door dromen die toch nooit verwezenlijkt kunnen worden. De Russen misleid door een streven naar wereldoverheersing, gebaseerd op een doctrine die niet toepasselijk is, behalve op een zeer enkele staat in de wereld. Daarom: arm. Begrijpt u? Maar kom, laat ons de tijd niet verdoen met politiek, vrienden. Mag ik dan opmerken dat bij behandeling van deze zaken het filosofisch aspect in uw belangstelling meestal op de laatste plaats komt?

❖ *Hoe komt het dat we op een gegeven ogenblik de dingen kunnen aanvaarden, zoals u dat zegt, in het willen zien van de twee groepen en op een ander ogenblik weer aan zelfverdediging bezig zijn?*

Dat zal ik u proberen uit te leggen. Wanneer wij hier in een groep samenkomen, dan vormen wij in zekere zin ook weer zo'n persoonlijkheid waarover ik gesproken heb, een kunstmatige persoonlijkheid. Deze kunstmatige persoonlijkheid wordt door uw onderwerping aan de leiding als het ware gedomineerd door ons. Dat wil zeggen dat onze tendensen en begrippen volledig duidelijk en aanvaardbaar tot u doorklinken in déze omgeving, maar zodra u met deze waarden, die u dan als begrip voor uzelf hebt gekregen, weer alleen komt te staan, komen de waarden van uw eigen persoonlijkheid plus de werkelijke kunstmatige persoonlijkheid waaronder u nog resulteert, veel sterker naar voren en wordt het dus veel moeilijker hetgeen wij zeggen te aanvaarden, te verwerken en te gebruiken en dan krijgt u dus ook die opstand, enz.

❖ *Hieruit blijkt dus weer dat je door dit samenkomen een zekere kracht kunt verzamelen door dit op de voorgrond te stellen en dat je uiteindelijk wel degelijk hier wat aan kunt doen, mits je het goede beoogt, wat je dan ziet als het goede, het goedwillende.*

Ja, dat kan ik wel met u eens zijn.

❖ *Hoe staat u tegenover het denkbeeld van Krishnamurti, waar hij zegt dat er geen geluk te vinden is in scheppingen van de geest, want u spreekt over scheppingen van de geest, zoals bijvoorbeeld communisme of socialisme. Wat bedoelt hij daarmee, dat daar geen geluk in te vinden is?*

Wat is geluk? Als u die vraag beantwoordt, beantwoordt u ook het door u gestelde probleem. Kan geluk van buitenaf tot u komen? Ik zal de vraag maar voor u beantwoorden. Geluk is een innerlijke toestand en deze innerlijke toestand transformeert wat buiten ons staat tot het schijnt dat het ons geluk geeft. Maar in feite wordt onze innerlijke toestand en de aanvaarding van die toestand weerkaatst door hetgeen dat buiten ons staat, waardoor de wereld buiten ons ons innerlijk geluk bevestigt in plaats van - zoals menigeen meent - de oorzaak daarvan te zijn. Wanneer wij dus gaan zoeken in datgene wat mensen hebben geschapen of wat geesten hebben geschapen en we willen daarin de vreugde zoeken, dan kunnen we die niet vinden. Wij moeten de vreugde in onszelf vinden - en evenzeer de vrede - en deze projecteren in de wereld rond ons. Dan wordt die wereld voor ons geluk en vrede, maar niet zonder dat.

❖ *En hoe staat u verder tegenover Krishnamurti?*

U vraagt mij hier een oordeel over een persoonlijkheid. Ik kan zeggen dat ik Krishnamurti tot op zekere hoogte zeer bewonder. Vooral omdat hij de kracht heeft gevonden zich aan de verheerlijking van vele mensen te ontworstelen, want de wijze waarop men hem had willen maken tot het schijnbare hoofd van de nieuwe persoonlijkheid, even kunstmatig als alle andere religieuze persoonlijkheden, dat heeft hij tenminste weten te voorkomen. Daar staat mijns inziens tegenover dat Krishnamurti te weinig rekening houdt - in verhouding - met de denkwijze van zijn omgeving. Door de kracht van zijn persoonlijkheid kan hij elke vergadering die zou samenkomen om hem aan te horen - ja, veelal zelfs groepen die mediteren - tijdelijk overheersen. Hij is dus inderdaad ook op deze momenten een entiteit die de individualistische ontwikkeling van het individu tracht te bevorderen. Maar gezien het feit, dat hij zich ons inziens daarbij te weinig aanpast aan de werkelijke toestanden op deze wereld, leidt hij zijn leerlingen vaak eerder tot een misbegrepen mysticisme dan tot een reëel leven volgens de wetten die hij tracht hun voor te houden. Met andere woorden, Krishnamurti kan nu nog een persoonlijkheid zijn, maar hij zal waarschijnlijk - zodra hij zijn eigen invloed niet meer onmiddellijk op deze aarde kenbaar of voelbaar maakt - voor velen worden tot een soort godheid die is heengegaan en dat is altijd een groot gevaar. Ik geloof dat hij door menselijker te zijn zeer veel hiervan had kunnen voorkomen. Dat is het bezwaar dat ik tegen hem heb. Zijn leringen op zichzelf vind ik buitengewoon goed en mooi en ik vind verder de opeenvolgende reeks van zijn meditaties, toespraken en geschriften een opvallend beeld van de ontplooiing van de mens die wil leven in de eerste plaats als ik en niet als deel van een groep. Is dat voldoende?

- ❖ *Er is gesproken over het doel van het leven. Nu heb ik als soefi geleerd dat het doel van het leven is de volmaaktheid van het eeuwige wezen in je zijn trachten te weerspiegelen. Hebt u daar commentaar op?*

Ja. De volmaaktheid van het eeuwige wezen zullen wij altijd weerspiegelen, want de eigenschappen van het eeuwige wezen, dat zijn eigen zijn en bewustzijn in ons uit en uit ons opbouwt, is ten allen tijde volledig in eigen ogen. Ik geloof dat u dat met me eens kunt zijn. Dan gaat het er niet om, om het eeuwige wezen in zijn volmaaktheid te weerspiegelen, maar om ons bewust te worden van deze weerspiegeling van de volmaaktheid in onszelf en dat is een verschil. Het gaat hier niet om het uiterlijke. Het uiterlijke is volmaakt, ook al kunnen we dit niet bevatten of aanvaarden, maar het gaat erom innerlijk te komen tot een toestand waarbij wij de volmaaktheid van het uiterlijke erkennen en in het erkennen van het volmaakte in het uiterlijke volgt dan voor ons automatisch het begrip voor de waarden die wij nog niet kenden en zo een steeds grotere aanschouwing van de werkelijkheid. Die werkelijkheid is, als ik ze althans zo mag formuleren voor u, in mijn ogen niets anders dan de reële uiting van het goddelijk wezen, danwel de schepping en scheppende kracht gezamenlijk - die men dan ook goddelijk wezen zou kunnen noemen - zodat wij, ons bewust zijnd van de gehele werkelijkheid, het totaal scheppend vermogen kennen in onszelf en daardoor de volmaaktheid kunnen aanvaarden. Het is misschien een klein verschil, maar mijns inziens toch van betekenis.

- ❖ *Dat begrijp ik*
- ❖ *Bedoelt u daarmee, dat als men in staat was de werkelijkheid te zien, dat de toestand zoals die nu is, inderdaad perfect is?*

Dan zou de toestand die u nu ziet niet bestaan, althans niet in deze verhouding. Uiteindelijk is degene die op het ogenblik op aarde in zijn beleven zich het goddelijk wezen wil voorstellen, zoiets als iemand die een bloedcel onder een microscoop bekijkt en tracht daaruit zich een beeld van de mens op te bouwen. Dan kunnen we daarin onvolmaaktheden zien, terwijl het geheel toch een betrekkelijk grote perfectie heeft, begrijpt u? Veel dingen die wij als imperfectie zien, blijken binnen het geheel niet slechts doelmatig, maar zelfs noodzakelijk te zijn om juist de schoonheid te geven aan het geheel. Ben ik duidelijk genoeg?

- ❖ *Ja, ik vermoed van wel.*
- Vermoedt het?

- ❖ *Het is moeilijk om je gedachten onder woorden te brengen. Ik bedoel dit: dat er...nee, ik kan het toch niet zeggen; laat u maar.*

Ik kan u begrijpen. U denkt bijvoorbeeld aan de ellende op de wereld en u zegt: zou die ellende dan verdwijnen? Dan zeg ik: nee.

- ❖ *Dat bedoel ik niet. Ik bedoel: als je de wereld zou kunnen aanvaarden en er inzicht in hebben zoals die is, dan zou je in deze wereld waarschijnlijk niet meer zijn.*

U zoudt voor anderen in deze wereld zijn, maar u zoudt zelf deze wereld niet meer beleven. Om u een voorbeeld te geven. Wat zijn moord en doodslag en oorlog anders dan een storm die wat bloemblaadjes afrukt. Maar diezelfde storm die de blaadjes van de bloesem afrukt, brengt stuifmeel over een grote afstand over, zodat de vrucht die voorkomt dankzij deze storm, juist op verschillende bomen sterker en beter is dan anders mogelijk zou zijn. Die storm is dus in het geheel niet slechts aanvaardbaar, maar noodzakelijk en zien wij zijn noodzakelijkheid, het goede dat er uit voortkomt, dan kunnen wij ook de schoonheid die in deze storm tot uiting komt, genieten. Begrijpt u dat, zo bedoel ik dat, zie ik dat, voel ik dat.

- ❖ *Ja, maar de praktijk is heel moeilijk.*

Ja, in het begin. Dit is ook een langzaam proces.

- ❖ *Het is dus een kwestie van aanvaarding.*

Van bewuste aanvaarding.

- ❖ *Bewuste aanvaarding?*

Ja, inderdaad.

- ❖ *Ons mankeert altijd dat we de dingen precies zo willen houden als ze zijn. Als je een gemakkelijk leventje hebt, dan wil je niet in de storm en de wind terechtkomen, dan houd je de bloesemblaadjes liever aan de boom.*

Ja, dat kan ik me voorstellen. Wanneer we bijvoorbeeld de voortdurende strijd zien tegen de ouderdom, dan is dit wel een bewijs dat menigeen gaarne de bloesem ongerept zou bewaren.

Maar de storm des levens staat het niet toe en laten we ons nu eens eerlijk afvragen: Kan een maatschappij die volkomen stabiel en statisch is, beantwoorden aan enige ontwikkeling? Elke verstarring is een versterven. Datgene wat niet verandert, leeft niet meer, dat vegeteert hoogstens. Dat wil zeggen: het kan bestaan, maar het draagt geen enkele impuls meer in zich en wanneer ik zeg vegeteer, dan gebruik ik dit eigenlijk foutief, want dan beledig ik daarmee de bloemen en de bomen, die op hun wijze - zij het dan zeer langzaam bewegend - toch ook een voortdurende verandering nastreven, waardoor ze zelf zuiverder en meer aanvaardbaar in het leven komen te staan. De verandering is noodzakelijk. Alle verandering moet binnen het geheel der schepping positief zijn. Ons eigen verzet tegen die verandering kan ons ervaren daarvan negatief maken. Ik hoop dat ik duidelijk blijf.

❖ *In een van de voordrachten die we gehoord hebben, is ter sprake gekomen dat de waarheid een eenheid van tegendelen is.*

Inderdaad. De volledige waarheid is een vaste en onveranderlijke toestand. Er kunnen geen twee waarheden zijn. Dan moet die waarheid dus zijn opgebouwd uit mogelijkheden die tezamen vloeiend het onveranderlijke maken, maar die bij een uitbreiding daarvan toch weer een uitwisseling mogelijk maken, zodat de waarheid leeft. Anders zou de waarheid dood zijn. Is dat te ver gegrepen, wanneer ik dat zo formuleer?

❖ *Ja, u maakte wel een hele reis. Het is natuurlijk zo dat als de waarheid zich als werkelijkheid manifesteert, dan splitst zij zich in tegendelen.*

Inderdaad, maar ik zeg daarbij: wanneer ze ongesplitst bestaat is ze dood. Dat wil zeggen, dan bestaat er geen waarheid. Dan bestaat er niets.

❖ *En God dan?*

Dan bestaat hoogstens de potentiële waarheid en de potentiële waarheid zouden we dan de ongeuite God kunnen noemen. Of een deel van de ongeuite God, zo u wilt. Waarheid is een aspect van het zijnde, niet het zijnde zelf.

❖ *Is de waarheid niet identiek met de eerste en laatste oorzaak?*

In de eerste en laatste oorzaak is de waarheid geborgen. Zij is dus een eigenschap van beide, maar wanneer zij in de eerste en de laatste oorzaak geborgen zit, dan moet elke oorzaak evenzeer waar zijn, want uit de waarheid wordt slechts waarheid geboren. Met andere woorden, de totale reeks van oorzaak en gevolg is waarheid. Deze waarheid uit zich afwisselend positief en negatief. Een ontkenning kan evenzeer waar zijn als een bevestiging.

❖ *Dat is toch hetzelfde?*

Inderdaad. Bent u er zelf geen voorbeeld van? U leeft op het ogenblik, dat is waar. Zo dadelijk bent u dood, dat is ook waar. Maar u bent dood en u leeft toch. Dat is beide waar.

❖ *Maar dat komt omdat we een betrekkelijke waarde hechten aan deze uitdrukkingen: dood en leven. U stelt in de eerste plaats dood en leven naast elkaar, terwijl u ze per slot van rekening nu samenvat in het overkoepelende, dat het werkelijke leven is.*

Pardon, datgene wat dood en leven gelijktijdig is, is geen werkelijk leven, maar dat is een realisatie van twee werelden, die ten opzichte van elkaar worden afgewogen. Met andere woorden: de uiting in tegendelen van de waarheid is het beschouwen van het aspect der waarheid uit het ene of het andere standpunt, zo u wilt. Naargelang de nadruk van de uiting, die de waarheid, nu in dit gebied, dan in dat gebied, suprême stelt, krijgen we in het ene gebied de ontkenning en in het andere gelijktijdig de bevestiging, waarbij beide door verandering van werking vanuit de waarheid kunnen veranderen, zonder dat de waarheid zelf verandert. Kunt u zich dat voorstellen?

❖ *Is die waarheid dan het leven?*

Het leven op zichzelf is ook geen waarheid. Het klinkt misschien erg spitsvondig, maar het is het toch niet. Als het leven zelf waar zou zijn, dan zou alleen het feit dat het leven bestaat, ook de dood waar maken, nietwaar? En dan komen we voor het probleem te staan: zeggen we dat het leven waarheid, is, dan is de dood leugen. Wanneer wij het zijn waarheid noemen, dan is het niet-zijn de leugen. Maar wanneer ik op deze wijze spreek, kan ik niet anders zeggen dan dat - en dan kom ik op die tegendelen terecht - het zijnde en het niet-zijnde evenzeer waar zijn. Dat houdt dan in dat beide een aspect moeten zijn van iets wat ligt boven alle leven en alle zijn, waar in twee factoren de waarheid gelijkelijk geuit is. Dan moet de vereniging liggen buiten alle leven en zijn zoals wij dit kennen. Daarom zeggen wij: slechts God is waar, maar het leven op zichzelf is eigenlijk een leugen, want het is een toestand, die in een voort-

durende verandering haar eigen bevestiging is. Leven is een reeks van veranderingen. Iets wat een voortdurende reeks van veranderingen is, kan niet eeuwig waar zijn in die zin, dat het in al zijn uitingen gelijkelijk waar blijft. Leven is dus een wisseling van positieve en negatieve elementen of ogenblikken, als u dat liever heeft. Wanneer u dat met mij eens kunt zijn, zult u het ook met mij eens zijn dat we het leven zelf niet waar mogen noemen in de zin van absolute waarheid.

❖ *Ik heb toch één bezwaar en dat is: het begrip dood, dat is van meet af aan een verkeerde opvatting, want wij spreken hier van dood, terwijl u zegt: "Ik leef."*
Inderdaad, en toch ben ik gelijktijdig dood.

❖ *Ja, dat wil zeggen, en nu moet u me goed begrijpen, velen verstaan onder dood niet-leven.*
Vandaar dat ik in mijn formulering sprak over niet-zijn. Zijn en niet-zijn.

❖ *Maar in feite is het eigenlijk een andere aggregaattoestand om het zo te zeggen.*
Als u dat zo wilt noemen, inderdaad.

❖ *Dan raken we tenminste dat woord dood kwijt.*
Uitstekend. Dan zullen we de vergelijking aggregaattoestand nemen om duidelijk te maken dat leven niet waar kan zijn, evenmin als dood waar kan zijn. Ijs is niet waar, water evenmin, noch waterdamp, want in alle drie de gevallen houdt de ene vorm de potentie van de andere in en zijn de omstandigheden oorzakelijk voor de wijze waarop die potentie eventueel wordt gerealiseerd. Dat is duidelijk. Dus is water op zichzelf niet waar. Wat moet dan de waarheid zijn? De kracht die de moleculaire structuur zodanig bindt dat zij deze eigenschappen op zichzelf heeft. De kracht die erin schuilt, is waar, de verschijningsvorm zelf slechts gedeeltelijk, dat wil zeggen in zoverre zij geuit is. Kunt u me nu volgen?

❖ *Ja, dat kan ik best volgen. Ik vind het zeer spitsvondig, moet ik zeggen.*
Dat is ongetwijfeld zo, want tenslotte dwingt mijn onvermogen om mij uit te drukken in meer algemene termen mij tot het gebruik van een voorbeeld. Het voorbeeld in zichzelf moet spitsvondig zijn, wil het mij in staat stellen om een groot begrip in eenvoudige termen toch nog uit te leggen.

❖ *Zeer zeker. Neemt u mij niet kwalijk, maar die spitsvondigheid vereist weer extra nadenken en zo snel als u dat kunt, is het mij niet mogelijk.*
U vleit mij.

❖ *Is het dan waar dat het zoeken naar werkelijkheid eigenlijk een doorlopende worsteling is in waan?*

Inderdaad, want wat is het zoeken naar werkelijkheid. Dat is, de waan erkennend, in de waan verkeren dat de waan vervangen kan worden door iets anders. Werkelijkheid ligt in uw waan. Zij kan nooit daarbuiten liggen, dus wanneer men zoekt naar werkelijkheid, dan heeft men nog niet begrepen hoe de waan gelijktijdig werkelijk is. Weer de tegendelen. Waan en werkelijkheid zijn beide aspecten van de waarheid. Waan is de niet-begrepen waarheid, werkelijkheid de wel begrepen waarheid. Ja, ik hoop dat u me niet weer spitsvondig vindt, maar het is vaak zo moeilijk die dingen kort te formuleren en toch duidelijk te blijven.

❖ *Zijn dat allemaal vormen, die u gebruikt om een aspect van de waarheid te kennen te geven, of die wij eraan geven?*

Die u er aan geeft, want ik ben zover gekomen dat ik een scheiding maak tussen mijn waarheden en de uwe. Met andere woorden: wat voor mij waar is op dit ogenblik krachtens mijn toestand, kan voor u onwerkelijk en onwaar zijn en omgekeerd. Dit vloeit voort uit de onvolledigheid van ons beider wezen. Op het ogenblik namelijk dat ik in staat ben uw wereld gelijktijdig met de mijne te beleven, zal daaruit een nieuwe waarheid, een nieuwe werkelijkheid geboren worden, die te allen tijde voor beide werelden waar is, maar verschilt van uw waarheid zowel als van mijn ogenblikkelijke waarheid.

❖ *Ik meen, dat dit door professor Elsmayer ook al eens gezegd is.*

Het kan wel dat het behoort tot een van de cursussen, maar in dit onderwerp passend mag ik het dan wel weer te berde brengen. Uiteindelijk: stellingen als deze zijn zó waar, dat sprekend over de waarheid het haast onmogelijk is om ze te vermijden.

❖ *Alleen zegt u het duidelijker.*

Nu voel ik me ongetwijfeld zeer gevleid, ofschoon het een vraag is of deze waan van beter doen werkelijkheid is, maar ik ben blij dat ik deze op het ogenblik deel. Wel vrienden, tot dusver heeft onze discussie zich werkelijk uiterst interessant gevormd; mijns inziens althans. Ook al weer met de hoop dat wij beiden deze waan zullen delen, u en ik.

❖ *Waarom noemt u dit nu een waan? Een mening hoeft toch geen waan te zijn? Dat zou in strijd zijn met de werkelijkheid.*

Inderdaad, het is ook strijdig met de werkelijkheid, want in de werkelijkheid kan er niets bestaan wat interessant of niet interessant is. Slechts wat voor ons waar is of niet waar, maar onze eigen houding daartegenover doet ons menen dat iets interessant of niet interessant is.

❖ *Maar wij mogen ons daaraan toch refereren, want anders zouden we altijd in het onpersoonlijke blijven en we zitten hier als individuen toch ook nog.*

Inderdaad en het feit dat ik zelf daaraan ook refereer, zal u bewijzen dat ik, als menig filosoof, met mijn filosofie verder ben dan mijn mogelijkheid tot beleven. Dat is logisch, want ik moet eerst het denken vinden, voordat ik kan gaan streven naar het bereiken van de werkelijkheid die ik in mijn denken zie. Pas wanneer ik die bereikt heb, zal ik begrijpen waar de fouten schuilen van mijn huidig denken. Dat is ook weer logisch.

❖ *Ja, men kan geen telefoon maken als men niet eerst een conceptie heeft van wat een telefoon is.*

Inderdaad, maar heb je de conceptie en heb je het materiaal niet, dan begin je nog niets.

❖ *Maar daarna maakt men nog fouten en dan...*

De fouten kunnen we buiten beschouwing laten, waar de conceptie plus het materiaal bij een voortdurend streven uiteindelijk de juiste oplossing zal moeten baren, nietwaar? Dus de fouten zijn deel van het ontwikkelingsproces, vandaar dat wij ook fouten maken.

❖ *Bedoelt u wij zoals we hier zitten, of uzelf?*

Allemaal. Op het ogenblik dat we geen fouten meer maken, wordt het verdacht, want ofwel hebben we een volmaaktheid bereikt, dan wel we zijn stil blijven staan in onze ontwikkeling, omdat we of de moed of de lust niet bezitten om verder te gaan. Denkt u aan het voorbeeld van die filosofische arbeider dat ik in mijn eerste gedeelte aanhaalde. Wanneer we dan volmaaktheid hebben bereikt en dus geen fouten meer kunnen maken, wordt het tijd om aan iets anders te beginnen, waarin we nog wel fouten kunnen maken, want eerst zo kunnen we als het ware all round worden in het leven en dat is nodig. Je begint je te specialiseren op één gebied. Maar als je daar een perfectie hebt bereikt, dan moet je op het volgende gebied beginnen, tot je het hele leven kent in al zijn aspecten. Heb je dat bereikt, dan ga je die aspecten combineren, wat nieuwe problemen geeft en dus nieuwe fouten, tot je uiteindelijk in staat bent alle aspecten van het leven samen te bundelen in één nieuwe beleving. En heb je dat, dan ken je het leven. En ken je het leven, dan heb je de benaderingsmogelijkheid gevonden voor het niet-leven. Want wanneer je weet wat het totaal van het bestaan inhoudt, van het zijn, dan kun je je een beeld vormen van wat de absolute ontkenning daarvan inhoudt. En dan zult u zien, dat dat niet slechts leegte is, maar integendeel een actieopnemende en -vernietigende werking. Vandaar dat dood nog niet zo vreemd is daarvoor. Er is iets dat schept, dat vormt en iets dat vernietigt en vorm vernietigt. De Hindoes doen het aardig: zij scheppen een god die zij gelijktijdig de vader aller dingen en de alverslinder noemen. Deze tweeledigheid is dan de uiteindelijke en laatste conceptie die we met elkaar moeten verenigen voordat we weten wat werkelijkheid is, maar tegen die tijd praten we niet meer over werkelijkheid, vermoed ik. Nou, zijn er nog meer punten die u wenst te bespreken, vrienden? Anders gaan we zo langzamerhand de avond beëindigen.

❖ *Is het mogelijk aan de hand van potentie die op het ogenblik in de mensheid leeft aan te geven welke wegen de moderne filosofie zal kunnen gaan?*

Zij kán alle wegen gaan, want de filosofie is een werk der gedachten en een gedachte bezit de grootste vrijheid die de mens op aarde kent. Maar wanneer u vraagt wat haar waarschijnlijke ontwikkeling is, dan kan ik u zeggen dat zij op de duur een steeds grotere verwerping van het zuiver materiële zal inhouden en daarmee zal trachten een evenwicht in beschouwing te scheppen tussen stoffelijke en geestelijke waarden. Dat vloeit voort uit de huidige ontwikkeling van de mensheid en zal dus ook de denkers steeds nader brengen tot een conceptie waarbij, laten we zeggen het religieuze en het materiële met elkaar vereend zijn in een vorm die toch individuele vrijheid mogelijk maakt.

- ❖ *Er zijn op het ogenblik toch al denkers en wijsgeren die de stof geestelijk interpreteren; het dualisme van geest en stof opheffen.*

Inderdaad, maar juist dit de stof geestelijk interpreteren heeft geen zin, tenzij u verder gaat en gelijktijdig geest ook stoffelijk interpreteert. Want het werkelijke wezen is samengesteld uit stof en geest, maar noch stof, noch geest in feite, maar een samenstelling hiervan. Dat is hetzelfde als met onze dimensies en ik hoop dat u me weer niet raadselachtig of cryptisch vindt hier.

- ❖ *U put deze gedachte uit de oosterse wereld, als ik u dat mag zeggen. Deze gedachte van niet-geest, niet-stof en die zich manifesteert als stof en geest, dat zijn allemaal gedachten, die in de hindoe wereld naar voren zijn gebracht. Mag ik misschien vragen of dat een speciale inspiratie is die u daar van het oosten ontvangt?*

Nee, maar de waarheid blijft onveranderd. Mag ik opmerken dat deze zelfde gedachtegang door vele anderen elders is gepredikt? Het is juist door de theosofie, en verschillende andere verenigingen en genootschappen die hun inspiratie uit het Oosten hebben geput, dat deze stellingen in het westen weer bekend zijn geworden, maar ze hebben voor die tijd ook bestaan. Mag ik u refereren aan de Germaanse mythologie? Daarin kunt u de figuren vinden en de voorstellingen die evenzeer noch dit noch dat zijn. Denkt u eens aan de werkelijke goden waarover zij spreken, de Asen. Zij zijn kinderen der goden, maar gelijktijdig heersers over de materie. Zij staan tussen beide krachten in en zijn de verwerkelijking van het menselijk ideaal. Vertelt u mij eens dat dat zuiver Hindoes is.

- ❖ *Ja, maar de abstracties die hedenavond spitsvondigheden werden genoemd, die abstracties waar u toe gekomen bent van zijn en niet-zijn, en boven-zijn en niet-zijn, dat zijn geen denkbeelden uit de mythologie, want daar komt de mythologie uit voort.*

Pardon. Ze gaan er niet ver bovenuit, want de mythologie is de uitdrukking van deze denkbeelden geweest.

- ❖ *Ja, maar niet zelf bewust.*

Niet bewust en daarom ontdoen we ze van laten we zeggen de mantel, om de waarheid in haar ware gestalte naar voren te laten komen. Het feit dat - bewust of niet bewust - deze waarheid niet alleen bij de Hindoes heeft bestaan, maar praktisch bij alle bekende rassen, zou u dan toch te denken moeten geven. Dan zult u het misschien met me eens kunnen zijn dat hier klaarblijkelijk sprake is van een waarheid die zelfs ouder is dan de bekende mensheid en dat wij, puttend uit die waarheid, noodzakelijkerwijze tot uitdrukkingen moeten komen die in een bepaalde periode aan een bepaald ras of een bepaalde godsdienst zullen worden toegeschreven. Ook Jezus wordt in het christendom vereerd als afdalend ter helle en opstijgend ten hemel. Een dubbele functie, het negatieve en het positieve verenigend. Zouden we dus mogen zeggen: het zijnde en het niet-zijnde samenbrengend in één persoonlijkheid en daardoor bewustzijn verwervend dat hem boven beide werelden plaatst? Dat is christendom. Daar vindt u het ook.

U kunt gaan waar u wilt. Alle waarheid heeft dezelfde achtergrond en dezelfde basis en alle waarheid moet gebaseerd zijn op de tegenstellingen van waarden die uit een eenheid geboren zijn. Het proces van menselijk en geestelijk denken dwingt ons bij het volgen van deze gang van zaken in tweeledigheden, in tegenstellingen, te komen tot de conclusie dat er ergens een middelpunt moet zijn dat noch het een noch het ander is, maar de waarheid - dus de kern van beide - in zich draagt. Dat geldt niet voor één geloof of één staat of één religie.

- ❖ *We zouden dit dus overal kunnen vinden, in elk geloof, als collectief aanwezig.*

Ja, u zegt collectief. We zouden het nog anders mogen uitdrukken: dat deze waarheden behoren tot het wereldebewustzijn, dat als een algemeen bewustzijn alle tijden en alle volkeren gelijktijdig omvat.

- ❖ *Denkt u dat dit nog in haar geloof aanwezig is, zoals het op het ogenblik gebruikt wordt?*

Nee, in de praktijk niet. In de praktijk komen deze dingen zelden naar voren, omdat de mens er bang voor is, maar achter de praktijk en de oorzaak der praktijk en de rituelen zit hetzelfde nog verborgen. Een zeer aardig voorbeeld in het christendom, in de roomse kerk is de consecratie van brood en wijn. Gelijktijdig een transfiguratie, waarbij dus het element genade (wat wij moeten zien in de termen van zo'n kerk als het onmiddellijk contact met het goddelijke) bestaat uit een eenwording van geest en stof, waarbij de aardverandering van de stof niet ligt in de vorm, maar in de essentie.

- ❖ *Doet het er toe of het volledig door degene die het dan geven wil gegeven wordt? Of gaat het er alleen om dat de persoon die het ontvangt, in staat is om het op te nemen? Is dat voldoende? En komt het er niet op aan wie het geeft?*

Ja, natuurlijk. Om een opmerking te maken. Iemand die werkelijk magisch vermogen heeft, vermag niet een ongelovige van zijn kwaal te bevrijden. De kwakzalver, die zich het vertrouwen van diezelfde persoon verwerft, zal daar vaak wel in kunnen slagen. Daar hebt u het beste voorbeeld. Of - voor de medische afdeling van deze avond - het is meer het geloof van de patiënt in u en uw middelen dan de directe therapie die u toepast, die voor de genezing van de patiënt hoofdzakelijk aansprakelijk zal zijn. Of - voor degene die zich meer tot het juridisch element voelt aangetrokken - het is niet de feitelijke handeling, maar de voorstelling, die daarvan gegeven kan worden op geloofwaardige wijze, die bepaalt hoe het oordeel uitvalt. Dus hierbij ziet u wel dat de bewustzijnswaarde grotendeels bepalend is. Dus toch nog niet geheel, omdat het vertrouwen over het algemeen niet volledig is, maar toch wel reeds voor een groot gedeelte.

- ❖ *Denkt u dat objectief de waarde te bepalen is van goed en kwaad? Ziet u ook goed en kwaad als positief en negatief en als twee aspecten van de waarheid? En gelooft U, dat - als het dus objectief vast te stellen zou kunnen zijn - naarmate het kwade vermindert het goede meer wordt? Dat het goede alle aspecten van het kwade in zich opneemt en er dus uiteindelijk alleen maar goed is en het kwade verdwijnt?*

De wijze waarop u het uitdrukt, bewijst al dat het subjectief is. Niet objectief, want een objectief goed en kwaad kan nooit komen tot een synthese van beide. Als ze objectief zijn, zijn zij twee vaststaande waarden. Het feit dat u zich voorstelt dat de ene waarde in de andere kán overgaan, betekent, dat u zich bewust bent - al is dat misschien niet geheel redelijk - dat goed en kwaad subjectieve waarden zijn, waarbij de aanvaarding van het goed op den duur (volgens uw bewustzijn) steeds meer omvat, zodat alles - ook wat vroeger kwaad heette in uw ogen - tot goed is geworden. Maar dat hangt van u af, want als er een objectief goed en kwaad zou moeten zijn, zouden wij moeten zeggen, dat God (het alscheppend vermogen) gelijktijdig goed en kwaad is. Nu kan dit in de praktijk zo zijn, maar ons voorstellingsvermogen weigert om dit aspect te aanvaarden. Wij kunnen geen Janus aanvaarden

- ❖ *Hoewel die er is.*

Voor ons.

- ❖ *Ik bedoel met dit overgaan van het kwade in het goede, dat als we deze twee aspecten van de waarheid blijven zien, goed en kwaad, dat er uiteindelijk geen vooruitgang zou kunnen bestaan, omdat als men ze objectief zou kunnen zien als een bestaand kwaad en een bestaand goed, beide even noodzakelijk zijn.*

Ja, maar dat is een zeer relatieve objectiviteit, als u mij toestaat dat op te merken, waar de objectiviteit hierbij afhankelijk is weer van uw eigen persoonlijkheid, en uw eigen vooruitgang een verandering brengt in de objectieve waardering, nietwaar?

- ❖ *Maar in zijn algemeenheid gesteld is het toch juist, wat de laatste vraagsteller zei?*

In zijn algemeenheid gesteld is het juist, indien wij ons baseren op het algemeen geldend oordeel van de mensheid en een deel van de geest. Maar het feit dat het al of niet juist zijn afhankelijk is van het weten, het oordeel en het bewustzijn van bepaalde groeperingen, bepaalt ook tevens de subjectiviteit van dit schijnbaar objectief zien van deze dingen. Wij moeten natuurlijk goed en kwaad zien en we moeten proberen om ze objectief te zien. Dat wil zeggen zonder onze persoonlijke gevoelens daarin mee te laten spelen. Maar het feit dat wij trachten objectief te zijn, betekent nog niet dat we werkelijk objectief zijn.

- ❖ *U zei in de loop van uw betoog dat het kwade inherent is aan de menselijke natuur. Dat is dan evengoed een subjectief oordeel.*

Inderdaad, maar wij hadden het toen over goede en kwade aspecten binnen zo'n gemeenschappelijke persoonlijkheid en wij moesten zo'n bewuste persoonlijkheid beoordelen vanuit ons eigen standpunt, omdat er anders helemaal geen oordeel kan worden gegeven. We kunnen slechts oordelen vanuit onszelf. Elk oordeel betekent dus reeds een zekere subjectiviteit.

- ❖ *Ja, inderdaad; dus als mens een subjectiviteit.*

Ook als geest.

- ❖ *Maar dan heeft de mens nergens een waardebevestiging. Ik bedoel over niets of niemand. Je zou kunnen zeggen dat het een soort subjectieve objectiviteit is eigenlijk.*

Ja, en dat is een contradictio in terminis - een tegenspraak — die niet alleen schijnbaar, maar werkelijk is, want je kunt geen subjectieve objectiviteit hebben, tenzij je aan het begrip objectief een andere waarde toekent, dan het heeft in zijn directe betekenis, nietwaar? Waarbij u dus weer terechtkomt in de tegendelen die noodzakelijk zijn, want u moet objectief zijn. Wanneer u dat niet bent, loopt u vast in uw gevoelswereld. Maar gelijktijdig kunt u niet anders dan subjectief denken, aanvaarden en oordelen, want u kunt het slechts vanuit uw eigen wezen doen. Zo ziet u dat de tegenstellingen uiteindelijk iets zullen moeten baren wat noch objectief noch subjectief is, maar slechts waar. Ja, u vindt me ongetwijfeld weer erg spitsvondig.

❖ *Er kan uit de tegenstelling - hoe we die ook verder noemen - die hogere eenheid ontstaan? Kan vanuit de schijnwereld de waarheid ontstaan?*

Kan zij ontstaan - dat moeten we ook weer subjectief stellen. Kan zij voor óns ontstaan, want in feite ís zij. Wij worden ons ervan bewust.

❖ *Ja, u zegt: "Wij worden ons er van bewust." Is dat niet subjectief?*

Dat is zeer subjectief.

❖ *Maar een andere subjectiviteit dan die u daarnet bedoelde?*

Nee.

❖ *Wordt de waarheid zich in ons bewust of worden wij ons van de waarheid bewust?*

Wij worden ons van de waarheid bewust. De waarheid is altijd. De waarheid zal dus meer dan objectief of subjectief zijn. Zij is in zichzelf onaantastbaar, onveranderlijk en zichzelf gelijk in alle factoren, zodat geen tegenstelling meer bestaat. De waarheid is namelijk subject en object - ofwel geen van beide of beide tegelijk. Anders gezegd - uitgedrukt in de termen van het goddelijke - het goddelijke, zichzelf beschouwend en kennend, beleeft zichzelf. In het beschouwen ligt het objectieve, in het beleven het subjectieve.

❖ *Maar dan neemt u het goddelijke als subject...*

En als object gelijktijdig en dus de persoonlijkheid als staande boven beide. De persoonlijkheid is dan noch subjectief noch objectief, maar in zijn handelingen is deze persoonlijkheid door zijn eigen werkelijkheid - of werking kan ik beter zeggen - voor zichzelf het object van beschouwing, zelfbeschouwing én het subject, zelfbeleving. Kunt u me volgen?

❖ *Ja*

Dan volgt dus daaruit dat de persoonlijkheid zelf iets anders moet zijn dan deze beide waarden die in het wezen bestaan.

❖ *Maar zou men de kennis van de waarheid, die men kent en die bij wijze van spreken iedereen kent, zou men die als norm voor de mensheid in het algemeen kunnen stellen en zou die vanuit dit gezichtspunt een objectieve waarheid kunnen zijn?*

Vanuit het standpunt van de mensheid, ja, en dat wel omdat de mensheid een gemiddeld bewustzijn heeft plus een gemiddeld streven. Deze beide factoren zijn bepalend voor de kwalificatie mens. Als zodanig bestaat er dus iets wat voor de gehele mensheid objectief kan zijn, maar nooit kosmisch objectief, slechts menselijk objectief.

❖ *Kan dan van hieruit - dus vanuit die waarheid - een ethiek geboren worden?*

Dat lijkt me niet zo makkelijk. Kijkt u eens, het objectieve in de mens komt voort uit het gemiddeld bewustzijn, zoals ik reeds zei, plus het gemiddeld streven. Het objectieve is dus in feite een gesteld doel dat niet geheel reëel is. Doordat men het subjectief streven richt op dit objectieve punt - vanuit menselijk standpunt - wordt het op den duur misschien bereikt, maar bij de bereiking heeft het ook weer zijn objectieve waarde verloren. De waarheid zelf is dus meer dan wat de mensheid objectief ziet. Zij kan niet uitwerken via dit objectieve op de mensheid, maar de mensheid kan zich bewust worden via haar streven naar objectiviteit van een deel van de waarheid. En zoals u weet is de gedeeltelijke waarheid een leugen ofwel waan. Zo is Maya of begoocheling - als we oosterse termen moeten gebruiken of indien u wilt zeggen: verblinding en hel in westerse termen - uiteindelijk niets anders dan een zo gedeeltelijk begrip van de waarheid, dat de volledige betekenis van de waarheid wordt misverstaan. De waarheid zelf kan ik dus niet zien als een werkzame kracht.

❖ *Men spreekt van een gedeeltelijke waarheid, men spreekt van Maya, men spreekt van hel. Dan moet men toch ergens een bewustzijn hebben van niet-hel en van niet-Maya.*

Het bewustzijn van en betreffende deze woorden houdt tevens in dat ik aanvoel dat er andere waarden bestaan, maar dit aanvoelen is niet voldoende. Ik moet ze begrijpen, niet alleen kennen, maar begrijpen. Wanneer ik begrijpen kan, wat niet-Maya, niet begoocheling of niet-hel betekent, dan weet ik ook wat waarheid betekent. Als ik mij hemel kan voorstellen en niet-hemel (hel is niet-hemel), dan krijg ik weer precies hetzelfde. Met andere woorden, om boeddhistisch te spreken: nirwana is een fase, maar niet de uiteindelijke oplossing.

❖ *Zoals Lao Tse heeft gezegd: Existence suggests nonexistence.*

Inderdaad, maar eerst wanneer u de nonexistence tot reality kunt maken, kunt u het begrip existence begrijpen in zijn volledige waarde. Dan zal voor u een toestand moeten bestaan die niet non-existence is, want u komt weer uit het niet-bestaan tot begrip, wat een bestaanswaarde inhoudt, maar gelijktijdig bestaat u ook niet werkelijk, omdat slechts een begrip bestaat en niet meer dan dat. Niet spitsvondig hoor, denkt u dat niet. Ik waarschuw maar.

❖ *Als ik u goed begrepen heb, is de waarheid dus geen kracht, die op de mens uitwerkt, maar de mens moet zelf naar waarheid zoeken.*

Ja. Waarheid is een toestand en geen kracht.

❖ *Ja, ja, maar waaruit worden dan een bepaalde ethiek, het waardeoordeel, de normen van de mens geboren? Worden die niet vanuit dit streven naar de waarheid geboren?*

Nee, uit het verwerpen van zijn eigen toestand.

❖ *Maar dat houdt het toch in?*

Nee, verwerpen van eigen toestand behoeft geen waarheid te zijn. Het wordt lastig misschien - ik hoop dat het niet vervelend wordt - maar kijkt u eens, waarheid is een toestand. Nemen wij nu aan dat wij deel uitmaken van deze waarheid, ook al zijn wij onszelf daarvan niet bewust. Kunt u dat met me eens zijn? We bestaan, dus zijn we deel van de waarheid

❖ *Ja.*

Dan is ons wezen niet in overeenstemming met ons bewustzijn. Wij verwerpen dus ons eigen bewustzijn geheel of gedeeltelijk. Hierdoor bouwen we in onszelf een streven op. De doeleinden van dat streven noemen we dan ethiek. De middelen van dat streven moraal, nietwaar?

❖ *Ja.*

Ik geloof dat we toch voldoende filosofie hebben beoefend vanavond, als ik uw reacties zo eens waarneem.

❖ *Waarbij we, wat u als kritiek uit, trachten mede te begrijpen.*

Inderdaad, maar wat is eigenlijk filosofie anders dan een voortdurende kritiek der rede? U ziet, wat wij hier op het ogenblik eigenlijk doen, is redelijk denken, gelijktijdig afbreken en opbouwen.

❖ *Dus weer het negatieve en het positieve met elkaar verenigd.*

Juist, dat trachten we te doen. Het feit dat tussen ons nog geen volledig begrip bestaat en steeds nadere verklaring en uitleg noodzakelijk blijkt, bewijst ons dat we niet slagen. Maar ook zonder het slagen kan het pogen edel zijn, zegt men wel eens.

❖ *Maar als we die toestand, die u de waarheid noemt, bereiken kunnen, dan zal de filosofie moeten ophouden met dat gestreef naar kritiek en kennis-kritiek. Dan zullen we dus een toestand moeten bereiken, waar het blijvende en niet veranderende zich beschouwt. Dus zolang we aan het filosoferen zijn, zijn we niet wijs.*

Dan zijn we niet waar. Niet wijs zou ik niet willen zeggen. Mag ik het volgende dan stellen? Filosofie is gelijktijdig het meest levende en het meest dodelijke wat er bestaat. Filosofie is het spel der gedachten en wel het spel der gedachten dat boven de werkelijkheid uitgaat. Als zodanig is ze een benadering van de waarheid, maar wanneer deze filosofie gelijktijdig betekent een verwerping van de werkelijkheid, is zij dodelijk voor ons eigen leven.

❖ *Maar hoe kunnen we dat weten?*

Door de filosofie niet te beschouwen als een middel om een nieuwe stelling te ontdekken, maar als een middel om datgene wat in ons leeft voor onszelf juister te definiëren, beter te omschrijven en te begrijpen, zodat we ons beter bewust worden van de mogelijke krachten die stuwend in ons werken.

❖ *We moeten echt dus naar binnen toe.*

Het is altijd weer terugkeren tot jezelf, anders kan het niet

- ❖ *Maar u spreekt van benaderen van de waarheid. Is dat hier mathematisch bedoeld? Wordt het ooit bereikt? Het blijft steeds een benaderen?*

Filosofisch kunnen we de waarheid nooit benaderen. Want dat is nu het eigenaardige: wanneer wij filosofisch op voldoende wijze benaderd hebben, dan hebben we een punt bereikt dat niet redelijk verklaarbaar, aanvaardbaar of zelfs denkbaar is. Dit punt ligt temidden van onze benadering en indien wij dan onze gedachten kunnen prijsgeven om dit punt te ervaren zonder te denken, hebben we de waarheid gevonden.

- ❖ *Dan komen we weer in oosterse filosofie terecht.*
Mijn waarde vriend, u zegt steeds oosters.

- ❖ *In het westen is dat toch schijnbaar niet verteld. In het westen blijft men binnen de rede.*
Heeft u Aquino wel eens gelezen?

- ❖ *Ja zeker.*
Met zijn benadering van het goddelijke?

- ❖ *Ja, maar dan gaat de filosofie uit in een theologie.*
Dat noemt u theologie. Het is filosofie op een theologische basis. Ook hierbij komt hij zuiver westers tot hetzelfde. Er is een punt waar geen denken, geen bidden, geen rede, maar slechts het aanvaarden geldt. Om een ander voorbeeld te noemen: de gesprekken van à Kempis, de brieven van Spinoza. Daar vindt u ook hetzelfde in terug. Dat is toch zuiver westers. Of als u een beetje dichter naar het heden toe wilt gaan, de beschouwingen van Jung over de ziel. Daar vindt u ook dezelfde gedachtegang terug.

- ❖ *U ziet het natuurlijk sub specie aeternitatis. U neemt Jung en Thomas à Kempis ook als filosoof, maar in onze filosofische wereld hier laten we deze figuren niet voor filosofen doorgaan.*

Pardon, aanvaardt u ze niet als filosofen, omdat de wijze van denken verschilt van de wijze die de filosoof filosofie noemt?

- ❖ *De orthodoxe, dat zeg ik erbij.*
Inderdaad, maar dat is erg gevaarlijk, want er is op het ogenblik een gedachterichting die zich filosofie noemt, die uiteindelijk haar eigen krachten voortdurend tracht te putten uit het samenvoegen van citaten van zelfstandige denkers. Dat is geen filosofie meer.

- ❖ *Dat is een kwestie welk standpunt men inneemt.*
Onverschillig welk standpunt men inneemt. Elke denker die met zijn denken de basis van het onmiddellijk redelijke en kenbare verlaat en zich hierop baserend een stelling bouwt die een verklaring is van aspecten die in het schijnbaar onverklaarbare liggen, is volgens mij reeds filosoof.

- ❖ *Ja, want elk mens heeft toch het recht dit op de eigen wijze te doen? Welke vorm men er aan geeft, dat doet er toch niet toe?*

Dat hebben we zo even geconstateerd. Ja, ik zou het zo willen zeggen. Wanneer we filosofie zeggen, dan moeten we wel even - aan het einde van onze avond zo langzamerhand - eerst eens gaan bepalen wat we onder filosofie verstaan. Laat me dan even de gebruikelijke menselijke weg volgen, zodat we met het einde beginnen en met het begin eindigen.

- ❖ *Dat is het paard achter de wagen spannen.*
Als het paard op de goede manier achter de wagen staat, kan de wagen ook bewegen. Dat is geen filosofie, dat is praktijk. In sommige gevallen is het zelfs nuttig. Zullen wij het dan met elkaar eens zijn dat filosofie eigenlijk alle denken omvat dat op basis van het redelijke, het logische en de vaststaande waarden een thesis weet op te bouwen, waarin niet-verklaarbare aspecten, feiten of mogelijkheden worden uitgewerkt en verklaard met de middelen der logica binnen het redelijke en dat welke wijze men gebruikt en op welke wijze men zijn gedachtegang opbouwt, daarbij minder ter zake doet. Met andere woorden, ik beschouw evenzeer als filosoof de eenvoudige zwerver of man van de straat, die voor zich een verklaring weet te vinden voor bepaalde delen van zijn leven, die - gebaseerd op het redelijke - wijzen op daarin niet onmiddellijk kenbare waarden, Ik beschouw elke vakman, wetenschapsmens, theoloog, enz. als filosoof op het ogenblik dat hij zelfstandig denkend via een logisch gedachteproces het onverklaarbare benadert en tracht te verklaren. Trácht; nog niet eens verklaart. Ik hoop dat ik

u daarmee niet gechoqueerd heb. Dat ligt natuurlijk helemaal niet in mijn bedoeling, maar wanneer wij filosofie gaan beperken tot het schoolse, dan komen we in een groot gevaar.

❖ *Maar u hebt het toch wel binnen de paden van het logische gehouden.*

Inderdaad, dat heb ik getracht te doen en nu hoop ik alleen maar dat mijn logica voor u te volgen is. Het logische aspect bij het denken acht ik voor de filosoof onontbeerlijk, omdat - waar het onredelijke element te sterk gaat optreden - het gehele bouwsel van de filosofie wankelt. Het redelijke is noodzakelijk als basis. Tenslotte tracht de filosofie het onbegrijpbare via een stelling te begrijpen en voor begrip is logica nodig. Voor aanvaarding kan gevoel voldoende zijn, maar nooit voor begrip. Nu vrienden, ik hoop, dat ik u niet schok wanneer ik u verklaar dat we hiermee onze avond gaan eindigen. We hebben geloof ik alle tijd die beschikbaar was goed gebruikt. Ik meen ook dat we - zij het dan niet tot directe resultaten - misschien tot het ontdekken van verschillende interessante mogelijkheden zijn gekomen en ik meen dat alleen al door een tegenover elkaar stellen van verschillende gedachterichtingen en filosofische ontwikkelingen, wij toch al iets bereikt hebben, zodat we onze avond vanuit ons standpunt wel geslaagd mogen noemen.